

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Νικολάου Π. Ὀλυμπίου, *Τερά Κειμήλια τοῦ Παναγίου Τάφου*, τόμ. Α΄: *Χρυσοκέντητα*, Ἀθήνα 2006, σχ. 32x24 ἐκ., σσ. 1-430.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ Σκευοφυλάκιον τοῦ Παναγίου καὶ Ζωοποιῦ Τάφου τοῦ Σωτῆρος Κ. ἢ Ἱ. Χριστοῦ καὶ πάντα τὰ περὶ αὐτὸν πανάγια καὶ σεπτὰ Προσκυνήματα, –τὰ ὅποια περιφρουρούμενα μὲ συνεχεῖς ἀγῶνες ἀπὸ τὴν Ἱερὰν Ἀγιοταφικὴν Ἀδελφότητα, φυλάσσονται ἀπὸ τὴν διαχρονικῶς κατέχουσαν αὐτὰ «Μητέρα πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν»–, διασώζουσι πολυτιμοτάτους θησαυρούς. Πρόκειται γιὰ πλῆθος κειμηλίων, τὰ ὅποια εὐλαβεῖς προσκυνητῆς ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου προσέφεραν ἐκεῖ κατὰ τὴν εὐλαβῆ προσκυνηματικὴν ἐπίσκεψίν τοὺς στοὺς Ἁγίους Τόπους. Τὰ κειμήλια αὐτὰ εἶναι «*χρυσοκέντητα ἱερατικά καὶ λειτουργικά ἄμφια, περίτεχνα ἀρχιερατικά καὶ ἐκκλησιαστικά ἀντικείμενα, πολύτιμα χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ λειτουργικά σκεύη, ζηλευτῆς τέχνης φορητῆς εἰκόνες καὶ ἀπαράμιλλης ἀξίας σπάνια εἰκονογραφημένα χειρόγραφα, πὺν στὸ σύνολό τους δημιουργοῦν ἓνα μοναδικὸ “μουσεῖο” θρησκευτικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ θησαυροῦ*» (σ. 14).

Ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος κ. Νικόλαος Π. Ὀλυμπίου εἶχε τὴν πρωτοβουλίαν νὰ ἀναλάβῃ τὸ τεράστιον ἔργον τῆς καταγραφῆς τῆς μακροαίωνης ἱστορικῆς πορείας τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς ἐπισημάνσεως τῆς μεγάλης του προσφορᾶς τόσον στὸν ἐκκλησιαστικόν, ὅσον καὶ στὸν πολιτιστικὸν τομέα. Καρπὸς τῆς λαμπρᾶς προσπαθείας του εἶναι ὁ παρῶν ὀγκώδης Α΄ τόμος, πὺν παρουσιάζει «*τὰ σπουδαιότερα δείγματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς χρυσοκεντητικῆς τέχνης*» (σ. 15) μὲ ἐξαιρετον ἐγχρωμον φωτογραφικὸν ὕλικόν καὶ μὲ δοκίμια ἢ σχόλια, προβάλλοντα τίς ἱστοριοεκκλησιαστικὰς καὶ πολιτιστικὰς συναρτήσεις τῶν παρουσιαζομένων κειμηλίων καὶ τὴν αἰσθητικὴν - καλλιτεχνικὴν ἀξίαν τους.

Ὁ Τόμος περιέχει στὴν ἀρχὴν χαιρετισμοὺς τῆς Α.Θ.Μ. τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων κ. Θεοφίλου Γ΄, τοῦ Μακ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθη-

νών και πάσης Ἑλλάδος κ. Χριστοδούλου, τοῦ Ὑφυπουργοῦ Ἐξωτερικῶν κ. Θεοδώρου Π. Κασσίμη, τοῦ Γεν. Διευθυντοῦ τῆς Μ.Κ.Ο. τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος «Ἀλληλεγγύη» κ. Δημητρίου Φουρλεμάδη, «ὁ ὁποῖος μὲ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἀξιολόγησε καὶ ἀνέλαβε τὴν παρούσα ἔκδοση» (σ. 15).

Εἰς τὸν *Πρόλογον* (σσ. 14-15) ὁ σ. δίδει πληροφορίες περὶ τῆς συγγραφῆς καὶ τῆς ἐκδόσεως του τόμου.

Στὴν εἰσαγωγικῶς χαρακτήρος *Ἐπισκότησιν τῆς Ἱστορίας τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων* (σσ. 19-84) ὁ σ., μὲ ἐκλεκτικὸν κριτικὸν στοχασμὸν καὶ μὲ γλαφυρότητα παρουσιάζει τοὺς κυριωτέρους σταθμοὺς τῆς Ἱστορίας τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων: τῆς πρώτης Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων (33-326), τῆς ἀκμῆς τῆς (326-614), τῆς περιόδου τῶν μεγάλων δεινῶν (638-1099), τῆς παρουσίας τῶν Σταυροφόρων καὶ Μαμελούκων στὰ Ἱεροσόλυμα (1517-1634), καὶ τῆς παγιώσεως τοῦ Προσκυνηματικοῦ καθεστώτος, τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων μετὰ τὶς συνθήκας τῶν Παρισίων (1856) καὶ τοῦ Βερολίνου (1878). Ἡ εὐσύννοπτη αὐτὴ Ἱστορία κατακλείεται μὲ *Κατάλογον Ἐπισκόπων καὶ Πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων*.

Ἀκολουθεῖ ἡ παρουσίασις τοῦ *Ἱ. Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως* μὲ ἐπισημανσιν τῆς Ἱστορίας του, τῶν Προσκυνημάτων αὐτοῦ, τοῦ Ἱεροῦ Σκευοφυλακίου τοῦ Παναγίου Τάφου καὶ τοῦ Καταλόγου τῶν Σταυροφυλάκων καὶ Σκευοφυλάκων (σσ. 87-128).

Τὸ τελευταῖον ἐκτενὲς καὶ οὐσιῶδες μέρος ὑπὸ τὸν τίτλον «*Χρυσοκέντητα ἱερά κειμήλια*», προβάλλει σάκκους, φελόνια, Ὠμοφόρια, Ἐπιτραχήλια, Ἐπιμανίκια, Μίτρες, Ἐπιγονάτια, Ἐπιταφίους, Ποδέες - Εἰκόνες (σσ. 129-423).

Ὁ Τόμος κατακλείεται μὲ τὸν Πίνακα τῆς Βιβλιογραφίας (σσ. 424-426).

Τὸ ὅλον ἔργον εἶναι *μνημειῶδες*, διότι καθιστᾶ γνωστὴν καὶ στὶς μέλλουσαις γενεαῖς τὴν ἱστορικὴν καὶ αἰσθητικὴν ἀξίαν τῶν περιγραφομένων χρυσοκεντητικῶν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα ἀποκαλύπτουν πτυχές τῆς ζωῆς, τῆς πνευματικότητος καὶ τῶν πολιτιστικῶν τους συναρτήσεων καὶ ἓνα σημαντικὸν τομέα τῆς χριστιανικῆς τέχνης. Τὰ εὐστοχα ἐρμηνευτικὰ δοκιμακὰ σχόλια τοῦ σ., τὰ ὁποῖα συχνὰ ὑπενθυμίζουν πολὺ ἐνδιαφέρουσες σελίδες τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, συνδέονται ἀρμονικῶς μὲ πλῆθος ἐξαιρέτων ἐγχρῶμων φωτογραφιῶν, πού ἀποκαλύπτουν τὰ διαχρονικὰ αἰσθητικὰ κριτήρια τῆς Ὁρθοδοξίας.

Ὁ Μακαριώτατος καὶ Σεπτὸς Πατριάρχης Ἱεροσολύμων κ. Θεόφιλος ἐξαίρει στὸν χαιρετισμὸν τοῦ τὸν μόχθον καὶ τὶς προσπάθειες τοῦ Καθηγητοῦ κ. Ν. Ὀλυμπίου πρὸς προετοιμασίαν καὶ ἔκδοσιν τοῦ Α΄ Τόμου, γιὰ τὴν ὁποίαν καὶ ὁ Μακ. Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Χριστόδουλος στὸν ἰδικόν του χαιρετισμὸν τονίζει ὅτι «*μὲ τὴν ἐμπεριστατωμένη ἐπιστημονικὴ μελέτη τοῦ Ἑλλογιμωτάτου Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Νικολάου Π. Ὀλυμπίου οἱ μοναδικοὶ θησαυροὶ τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἔρχονται γιὰ πρώτη φορὰ στὴ θέα τοῦ φιλοτέχνου κοινοῦ καὶ στὴν εὐλαβικὴ γνώση τοῦ φιλοχρίστου λαοῦ*» (σ. 9 καὶ 11). Τὰ προβαλλόμενα διὰ τοῦ Τόμου κειμήλια, ὅπως τονίζει καὶ ὁ κ. Φουρλεμάδης, «*πέρα ἀπὸ τὴν προφανῆ τους ἐξάρτηση ἀπὸ τὸ ἱστορικοκοινωνικὸ πλαίσιο τῆς ἐποχῆς τους καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ δημιουργοῦ τους, λειτουργοῦν καὶ ὡς "ἰδίω δικαίω" ὀντότητες μὲ ἐγγενῆ ἀυθύπαρκτη ἀξία*» (σ. 13).

Γιὰ τὴν ὀλοκλήρωσι τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος θαυμασίου καὶ μνημειώδους τόμου εὐχαριστίες καὶ συγχαρητήρια ὀφείλονται πρωτίστως στὸν Καθηγητὴν κ. Ὀλυμπίου γιὰ τὴν πρωτοβουλίαν του καὶ στὸν Μακ. Πατριάρχην Ἱεροσολύμων Κον Θεόφιλο Γ΄ «*γιὰ τὴν ἠθικὴ ἐνθάρρυνση καὶ τὸν ἐνθουσιασμό, μὲ τὸν ὁποῖον εἶδε καὶ εὐλόγησε τὴν ὅλη προσπάθεια*» (σ. 15), ἡ ὁποία ἐπίσης εἶχε εὐλογηθῆ στὸ ξεκίνημά της καὶ ἐνισχυθῆ ἀπὸ τὸν μακαριστὸν Πατριάρχην Διόδωρον.

Ὁ Καθηγητὴς Κοσ. Ὀλυμπίου ὀρθῶς καὶ δικαίως ἀπευθύνει εὐχαριστίες στὸν πρῶην Γέροντα Σκευοφύλακα ἀείμνηστο Μητροπολίτην Θαβωρίου Δανιήλ, στὸν νῦν Σκευοφυλακεύοντα καὶ νῦν Μητροπολίτην Ναζαρέτ κ. Κυριακόν, στὸν πρῶην Γέροντα Ἀρχιεπίσκοπον Τιβεριάδος κ. Ἀλέξιον, στὸν Ἀρχιδιάκονον τοῦ ἱ. Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως καὶ νῦν Ἀρχιμανδρίτην καὶ Παρασκευοφύλακα π. Ἰσίδωρον, στὸν τότε Ἀρχιμανδρίτην καὶ νῦν Γέροντα Ἀρχιεπίσκοπον Κωνσταντίνης κ. Ἀρίσταρχον, στὸν Γραμματέα τῆς Ἱ. Συνόδου Ἀρχιμανδρίτην π. Δημήτριον καὶ σὲ ὅλους τοὺς ἀδελφοὺς τῆς Ἀγιοταφικῆς Ἀδελφότητος «*γιὰ τὴν ἀγάπη καὶ ἀμέριστη συμπαράστασή τους καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς πολύχρονης ἐκεῖ παραμονῆς*» (σ. 15) καὶ ἐργασίας τοῦ κ. Ν. Ὀλυμπίου, ὁ ὁποῖος ἀπευθύνει ἐπίσης εὐχαριστίες στὸν κ. Garo Nalbandian γιὰ τὴν φωτογράφησιν τῶν κειμηλίων, στὸν Dr. Avtandil Mikaberidge γιὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ μετάφρασιν γεωργιανῶν ἐπιγραφῶν καὶ στὸν Γεν. Διευθυντὴν τῆς «Ἀλληλεγγύης» κ. Δημήτριον Φουρλεμάδην, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου. Ἐπίσης πρέπει νὰ μνημονευθοῦν ἡ κ. Λού-

λια Κυπραίου για την συνεργασία της και οι εκδόσεις ΑΔΑΜ - ΠΕΡΓΑΜΟΣ, προσωπικώς ή κ. Σέβεια Άδάμ, «που με ευαισθησία ανέλαβαν τὸν καλλιτεχνικὸ σχεδιασμὸ και τὴν παραγωγή τῆς ἔκδοσης αὐτῆς» (αὐτ.).

Ἐπίσης πρέπει ἰδιαίτερος νὰ μνημονευθοῦν οἱ συμβολές στην ὀλοκλήρωσιν τοῦ Τόμου τῶν κ.κ. Χρήστου Καραγιάννη, Δρος τῆς Θεολογίας, πρ. Συντάκτου τῶν περιοδικῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος και νῦν Λέκτορος τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τοῦ κ. Γιώργου Καρασάββα, συντονιστοῦ τῆς ἐκδόσεως και τῆς γλυπτείας κ. Μαρίας Γκίζη, ἡ ὁποία φιλοτέχνησε τὴν εἰκαστικὴν ἀποτύπωσιν τοῦ θυρεοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου. Ἀκόμη πρέπει νὰ τονισθῆ ἡ ὄλη καλλιτεχνικὴ ἐμφάνισις τοῦ Τόμου, για τὸν ὁποῖον χρησιμοποιοῦθηκε πολυτελέστατο χαρτί.

Ἰδιαίτερος πρέπει νὰ ἐπισημανθῆ ἡ προσωπικὴ προσφορὰ τοῦ κ. Νικολάου Ὀλυμπίου για τὴν ἀρίστην ἐπιλογὴν τῶν κειμηλίων, που παρουσιάζονται, και για τὰ εὐσύνοπτα σημειώματα ἢ ἐκτενῆ αἰσθητικὰ δοκίμιά του, που ἀναφέρονται τόσο στην Ἱστορίαν τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ὅσον και στην αἰσθητικὴν παρουσίαν τόσο γενικῶς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Χρυσοκεντητικῆς, ὅσον και ἐνὸς ἐκάστου εἴδους τῶν κειμηλίων (σάκκων, φελονίων, ὠμοφοριῶν, ἐπιτραχηλίων, ἐπιμανικίων, μιτρῶν, ἐπιγονατίων, ἐπιταφίων, ποδεῶν-εἰκόνων). Εἶναι περιττὸν νὰ ποῦμε, ὅτι τὰ σημειώματα και δοκίμια αὐτὰ εἶναι σημαντικὴ συμβολὴ εἰς τὴν καθ' ὅλου Ἱστορίαν και Θεωρίαν τῆς Χριστιανικῆς Τέχνης, τῆς ὁποίας ἀποκαλύπτονται θεωρητικῶς και ἐποπτικῶς νέες πτυχές και διαστάσεις τόσο ἐξ ἐπόψεως μορφολογικῆς ἢ εἰδολογικῆς, ὅσον και ἐξ ἐπόψεως ὕλης ἢ περιεχομένου.

Συγχαίροντες τὸν ἀγαπητὸν συνάδελφον κ. Νικόλαον Π. Ὀλυμπίου για τὸν ἐξαίρετον πρῶτον τόμον τῆς ρηξικελεύθου ἐργασίας του, εὐχόμεθα ὅπως τάχιστα παρουσιάσῃ και νέους τόμους, με τοὺς ὁποῖους θὰ προβάλλονται και ἄλλα εἶδη καλλιτεχνικῶν κειμηλίων και θησαυρῶν τοῦ Σεπτοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Νόννας Δημ. Παπαδημητρίου, *Ἡ βυζαντινὴ βασίλισσα Μαρία τοῦ Χειρογράφου Ἁγ. Παύλου 2*, Ἀθῆναι 2005, σχ. 24x17 ἐκ., σσ. 223+XXXVII πανομοιότυπα.

Ἡ Ἀναπληρώτρια Καθηγήτρια τοῦ Τμήματος Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν εἶναι γνωστὴ διὰ τὴν συμβο-

λήν της στην διερεύνηση αγνώστων πτυχών της βυζαντινής ιστορίας. Ήδη πρό δεκαετίας, αναφερόμενοι στο βιβλίο της «*Νοσήματα και άτυχήματα στις αυτοκρατορικές οίκογένειες του Βυζαντίου*» είχαμε σε βιβλιοκρισίαν μας, έκτος των άλλων, επισημάνει, ότι στο έργο της Νόννας Παπαδημητρίου «είναι έκδηλη ή επιστημονική εύσυνειδησία· ή διονυχιστική κατά κριτικόν τρόπον συγκριτική διερεύνησις των σχετικῶν πρὸς τὸ θέμα λεπτομερειῶν τοῦ έρευνωμένου πηγαίου ύλικου· ή κατά συνθετικόν τρόπον άξιοποίησις αὐτοῦ· ή συναρπάζουσα τὸν άναγνώστην γλαφυρά άφήγησις και ή ώραιά γλωσσική διατύπωσις, διά των όποιων παρουσιάζονται πλείσται πτυχαι τής ιστορικής συναφείας και κοινωνικοπολιτισμικής άτμοσφαιρας», πού συναρτῶνται πρὸς τήν συγκεκριμένην έρευνάν της, και έτσι ή συγγραφεύς «ζωντανεύει στην μνήμη μας... πλῆθος λησμονημένων περιστατικῶν από τήν ανεξάντλητη βυζαντινή πραγματικότητα» (περ. «Θεολογία», τ. 68, έτος 1997, σσ. 599-624).

Οί ίδιες άρετές είναι φανερές και στο βιβλίο της «*Η βυζαντινή βασίλισσα Μαρία τοῦ χειρογράφου Άγίου Παύλου 2*». Μετά τὸν Πρόλογον, τίς Βραχυγραφίες, τήν Βιβλιογραφίαν και τήν Είσαγωγήν (σσ. 9-48), ακολουθοῦν τρία κεφάλαια. Τὸ Α΄ κεφ. έχει τὸν τίτλον «*Η έξ Άμνείας βυζαντινή βασίλισσα Μαρία*» (σσ. 49-93). Τὸ Β΄ κεφ. αναφέρεται εἰς «*τὸ χειρόγραφο Άγ. Παύλου 2*» (σσ. 94-129). Τὸ Γ΄ κεφ. επιγράφεται «*Η Μαρία Λεκαπηνή*» (σσ. 130-149). Τὸ Δ΄ κεφ. έχει τὸν τίτλον «*Η λεγομένη Μαρία τής Άλανίας*» (σσ. 150-198). Στις ύπόλοιπες σελίδες τοῦ βιβλίου παρατίθενται τὰ Έπιλεγόμενα, Πίναξ όνομάτων και πραγμαμάτων, διάφοροι Πίνακες και Πανομοιότυπα.

Πρόκειται για ένδιαφέρουσαν ιστορικήν και παλαιογραφικήν έρευναν, πού απέβλεπε στην άναζήτησην και ταυτοποίησιν τής βυζαντινής βασίλισσας Μαρίας, πού μνημονεύεται σε τρία άχρονολόγητα και άνυπόγραφα σημειώματα τοῦ άγιορειτικοῦ χειρογράφου Άγ. Παύλου 2. Η έρευνα έφερε στο προσκήνιον τήν ζωήν τριῶν βυζαντινῶν βασιλισσῶν, πού έφεραν τὸ όνομα Μαρία: Μαρία ή έξ Άμνίας, Μαρία ή Λεκαπηνή και Μαρία τής «Άλανίας».

Η βασίλισσα Μαρία έξ Άμνίας (η΄ - θ΄ αι.) ἦταν μία άδικημένη, αλλά και άγιασμένη μορφή. Ο άγιος Θεόδωρος ό Στουδίτης άφ΄ ένός κατέκρινε τὸν βασιλέα Κωνσταντίνον ΣΤ΄, ό όποιος άδίκως έπέβαλε τὸν έγκλεισμόν και περιορισμόν της ως μοναστριάς, και άφ΄ έτέρου με έπιστολές του ένίσχυσε τήν άδικηθεΐσαν βασίλισσαν, ή όποία από τὸν κό-

σμον τοῦ παλατιοῦ εἰσήλθε στὸν χῶρον τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος καὶ ἔγινε παράδειγμα γιὰ τὶς μοναχὲς τῆς ἐποχῆς τῆς.

Ἡ δευτέρα βασίλισσα Μαρία, θυγάτηρ τοῦ συναυτοκράτορος Χριστοφόρου Λεκαπηνοῦ καὶ ἑγγονὴ τοῦ αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ (920-944) εἶναι ἡ σύζυγος τοῦ τσάρου Πέτρου Βουλγαρίας (927-966), ἡ «δέσποινα» (τσαρίτσα) τῶν Βουλγάρων. Ἡ βιβλιοθήκη τῆς μητέρας τῆς, οἱ ἀπασχολήσεις τοῦ πατέρα τῆς μὲ τὴν ἀντιγραφὴν κειμένων, κυρίως ὅμως ἡ ἰδική τῆς προσωπικότης καὶ τὰ ἐπιτεύγματα τῆς ἐπὶ σαράντα χρόνια βασιλείας τῆς προκαλοῦν ἐντύπωσιν. Ἡ βασίλισσα αὐτὴ κατώρθωσε νὰ βασιλεύσῃ εἰρηνικῶς στὸ κράτος τῶν ἄλλοτε ἐχθρῶν τοῦ Βυζαντίου Βουλγάρων καὶ νὰ δημιουργήσῃ εἰρηνικὲς σχέσεις αὐτῶν πρὸς τὸ Βυζάντιον. Συνετέλεσε στὴν διάδοσιν τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὴν χώραν τῶν ἄλλοτε ἐχθρῶν. Ἔλαβε μέρος στὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους καὶ εἰκονίζεται μαζὶ μὲ τὸν σύζυγόν τῆς τσάρου Πέτρου στίς σφραγίδες του.

Ἡ τρίτη βασίλισσα Μαρία ζητήθηκε ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἀπὸ τὸν πατέρα τῆς Bagrat VI τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς Ἰβηρίας. Ἀγαπήθηκε ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς ὡς βασίλισσά τους. Ἀντιμετωπίζει πολλὰ δεινὰ μὲ γνώμονα τὸ συμφέρον τοῦ πορφυρογεννήτου υἱοῦ τῆς καὶ διαδόχου Κωνσταντίνου. Εἶχε διανοητικὰ προσόντα καὶ πνευματικὰ - ἐγκυκλοπαιδικὰ ἐνδιαφέροντα. Παρώτρυνε τοὺς λογίους νὰ συγγράφουν ἐπιστημονικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ συγγράμματα. Διακρίνεται γιὰ τὶς ἀρετὲς τῆς καὶ τὴν ὠλοκληρωμένην προσωπικότητά τῆς. Οἱ ἐλεημοσύνες καὶ εὐεργεσίαι τῆς εἶναι ἀμέτρητες, ἡ μελέτη δογματικῶν καὶ ἐρμηνευτικῶν θεολογικῶν βιβλίων ἀξιοθαύμαστη. Προκαλεῖ τὸν ἔπαινον τόσον τῶν ἱστορικῶν συγγραφέων, ὅσον καὶ τῶν ἡγετῶν τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι τὴν γνωρίζουν. Ἡ πνευματικότης τῆς τὴν ὀδηγεῖ εἰς τὴν μοναχικὴν ζωὴν καὶ τὸν διὰ Χριστὸν θεῖον ἔρωτα καὶ ἐγκαταβιώνει εἰς τὴν ἐρημίαν τοῦ Παπικίου ὄρους, ὅπου, ὅπως γράφει ἡ κ. Παπαδημητρίου, βρέθηκαν ὁ τάφος τῆς, ἡ παράστασις τῆς σὲ τοιχογραφίαν καὶ ὁ σφραγιδοδακτύλιός τῆς.

Μὲ κριτήριον τὶς δύο χρονολογήσεις τοῦ χειρογράφου Ἁγ. Παύλου 2 (ι' καὶ ια' αἰ.), ἡ πρώτη ἀπὸ τὶς τρεῖς βασίλισσες ἀποκλείεται νὰ σχετίζεται πρὸς τὸ χειρόγραφον, ἐπειδὴ ἔζησε μεταξὺ η' καὶ θ' αἰ. Οἱ δύο ἄλλες εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχουν σχέσιν, ἀλλὰ πολὺ περισσότερες πιθανότητες νὰ σχετισθῇ πρὸς τὸ χειρόγραφον Ἁγ. Παύλου 2 ἔχει ἡ τελευταία Μαρία Δούκαινα (Μάρθα - Μαρία Bagrationi), σύζυγος τοῦ Μιχαὴλ Ζ' Δούκα καὶ μετέπειτα τοῦ Νικηφόρου Βοτανιάτου.

Ἡ σ. κατέληξε στὰ ἀνωτέρω βιογραφικά συμπεράσματα μὲ ἐπιμελῆ διονυχιστικὴν παλαιογραφικὴν διερεύνησιν τῶν σχετικῶν χειρογράφων σημειωμάτων καὶ κριτικὸν ἔλεγχον τῆς χρονολογήσεως αὐτῶν. Ἀξιέπαινος εἶναι καὶ ὁ κριτικὸς ἔλεγχος τῆς ἀξιοπιστίας τῶν ἐπεμβάσεων, πού ἔγιναν ἀπὸ τὸν Ἰάκωβον Νεασκητιώτην πάνω στὸ ἐρευνώμενον χειρόγραφον. Μάλιστα ἡ σ. ἔχει τὴν πρόθεσιν νὰ ἐτοιμάσῃ εἰδικὴν μονογραφίαν γιὰ τὴν προσωπικότητα καὶ τὴν ποιότητα τοῦ ἔργου τοῦ Ἰακώβου Ἀσκητιώτου (19 αἰ.) ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ὅτι «ἔχουν ἐπισημανθῆ πολλὰ παραποιήσεις, ἀλλαγές ἢ προσθαιρέσεις τοῦ Ἰακώβου σὲ πάσης φύσεως κείμενα (ὕμνολογικά, ἱστορικά, κανονικά κ.λπ.). Κατὰ συνέπειαν τὰ κείμενά του πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζονται μὲ προσοχή» (σ. 126).

Τὸ εὗρηματικὸν τάλαντον τῆς κ. Νόννας Παπαδημητρίου στὸν τομέα τῶν ἱστοριοφιλολογικῶν καὶ ἱστορικοκριτικῶν ἀναζητήσεων καὶ ἐρευνῶν τῆς εἶναι ἐγγύθις ὅτι ἡ σεμνὴ αὐτὴ καὶ ἀθόρυβη ἐρευνήτρια στὸ μέλλον μὲ τὴν ἰδίαν δεξιότητα θὰ καταστήσῃ γνωστὴ καὶ ἄλλες ἄγνωστες ἐνδιαφέρουσες μορφές τοῦ Χριστιανικοῦ Βυζαντίου.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Σπύρου Κ. Τσιτσιγκου, Θεολόγου Καθηγητοῦ, MA, DD., *Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸν ἱερό Χρυσόστομο*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 2000, σχ. 24x17 ἐκ., σσ. 1-352.

Στὸ β' ἡμῖς τοῦ 2007, κατὰ τὸ ὅποιον ἔχουν κορυφωθῆ ἡ ὀργάνωσις συνεδρίων, συμποσίων καὶ ἡμερίδων, ὅπως καὶ ἡ δημοσίευσις ἄρθρων, μελετῶν καὶ βιβλίων γιὰ τὸν ἑορτασμὸν τῆς συμπληρώσεως 1600 ἐτῶν ἀπὸ τὴν πρὸς Κύριον ἐκδημίαν τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, θεωροῦμεν ὡς ἐπίκαιρον νὰ παρουσιάσωμεν ἕνα ἀπὸ τὰ ἐκλεκτὰ συγγράμματα τοῦ Ἐπικούρου Καθηγητοῦ στὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Σπύρου Κ. Τσιτσιγκου, πού ἀναφέρεται στὸν ἱερόν Χρυσόστομον.

Τὸ βιβλίον «*Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸν ἱερόν Χρυσόστομον*» ἀποτελεῖ περίληψιν τῆς ἀντίστοιχης διδακτορικῆς διατριβῆς τοῦ σ., ἡ ὁποία, μὲ τὴν σειρὰν τῆς, προῆλθεν ἀπὸ μίαν πεντάτομη ἐρευναν τῆς χρυσοστομικῆς ψυχολογίας ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς σύγχρονης ψυχολογίας τοῦ βάθους στὰ πλαίσια τῶν μεταπτυχιακῶν σπουδῶν του στὰ Πανεπιστήμια Durham (MA) καὶ Θεσσαλονίκης.

Τὸ ἔργον αὐτό, –μετὰ τὸ σημεῖωμα τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, τὸν Πρόλογον, τὸν Πίνακα περιεχομένων, τὸν Πίνακα συντηήσεων καὶ τὴν Εἰσαγωγὴν (σσ. 5-28)–, παρουσιάζει στὸ Α΄ κεφ. μίαν «Εἰσαγωγὴν στὴν χρυσοστομικὴ ψυχολογία», κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἱ. πατήρ, ἀκολουθώντας τὴ διδασκαλία τῶν Καππαδοκῶν καὶ Ἀντιοχέων Πατέρων, ἐξαίρει τὸ δισύνθετον («μεικτόν») τοῦ ἀνθρώπου καὶ τονίζει ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῆ ἐπακριβῶς ὁ τρόπος συνδέσεως τοῦ σώματος μὲ τὴν ἀτομικὴν ψυχὴν, διὰ τῆς ὁποίας ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξις ἐκπροσωπεῖ τὸν νοητὸν κόσμον (σσ. 29-41).

Τὸ Β΄ κεφ., πού ἐπιγράφεται «Ἡ φύση τῆς ψυχῆς», προβάλλει τὴν κατὰ τὸν σ. χρυσοστομικὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς κτίσεως καὶ δημιουργίας τῆς αὐτοτελοῦς ψυχῆς ὡς καθιστώσης φανερόν τὸ «κατ' εἰκόνα» καὶ «καθ' ὁμοίωσιν» τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὡς περιλαμβανούσης τὸν νοῦν, τὴν ἐπιθυμίαν, τὸν θυμὸν καὶ τὸ ἀσυνείδητον (σσ. 42-125).

Τὸ Γ΄ κεφ. παρουσιάζει τὴν κατὰ τὸν ἱ. Χρυσόστομον ἀνέλιξιν τῆς ψυχῆς τόσον διὰ τῆς ἐνεργείας ἐμφύτων παραγόντων (κληρονομικότητος, ἐμφύτου θεογνωσίας, συνειδότος καὶ ἠθικοῦ νόμου), ὅσον διὰ τῶν ἐπικτητῶν ἐπιδράσεων (φυσικοῦ περιβάλλοντος, Θεοῦ, διαβόλου, παιδείας καὶ πολιτισμοῦ) (σσ. 126-178).

Τὸ Δ΄ κεφ. ὑπὸ τὸν τίτλον «Φθορὰ καὶ λύτρωσις τῆς ψυχῆς» ἀναφέρεται ἀφ' ἑνὸς στὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα, πού δημιουργεῖ νόσον στὴν ψυχὴν καὶ κληρονομίαν τῆς φθορᾶς, καὶ ἀφ' ἑτέρου στὴν ἐν Χριστῷ ἀπολύτρωσιν (σσ. 179-201).

Τὸ Ε΄ κεφ., πού προβάλλει τὴν «Θεραπεία τῆς ψυχῆς» κατὰ τὸν ἱ. πατέρα, ὁμιλεῖ ἀφ' ἑνὸς γιὰ τὴν θεοσέβειαν ὡς γνώρισμα τῆς πνευματικῆς ὑγείας, –ἢ ὁποία γίνεται αἰσθητὴ στὴν «φιλόθεον γνώμην», στὸν θεῖον ἔρωτα καὶ φόβον Θεοῦ, στὴν πίστιν, στὴν παρηρσίαν, στὴν εὐθυμίαν καὶ στὸ «κατὰ Θεὸν» πένθος–, καὶ ἀφ' ἑτέρου γιὰ τὴν θεανθρώπινη συνεργίαν στὴν θεραπείαν τῆς ψυχῆς μὲ τὴν θείαν ἔλξιν, τὴν ἀνθρωπίνην σπουδὴν, τὴν ψυχοσωματικὴν καλλιέργειαν, τὰ πνευματικὰ ὄπλα καὶ τὴν «ἄνωθεν εὐνοίαν» (σσ. 202-239).

Τὸ ΣΤ΄ κεφ. ἔχει τὸν τίτλον «Τὰ φάρμακα τῆς ψυχῆς». Αὐτὰ ὑπάρχουν μέσα στὴν Ἐκκλησίαν, ἢ ὁποία διὰ τῆς μυστηριακῆς ζωῆς τῆς εἶναι «τὸ νοσοκομεῖο τῶν ψυχῶν», μορφώνει «ἐν Χριστῷ» καὶ ὁδηγεῖ στὸν ὀρθὸν βίον καὶ στὴν πραγμάτωσιν τῶν ἀρετῶν (σσ. 240-307).

Τὸ ἔργον κατακλείεται μὲ Συμπεράσματα (καὶ ἀγγλ. Summary), Βιβλιογραφίαν, Πίνακες θεμάτων, ὀνομάτων καὶ ἀγιογραφικῶν χωρίων (σσ. 308-352).

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω περιληπτικῆς παραθέσεως τῆς Χρυσοστομικῆς ψυχολογίας γίνεται φανερά ἡ ἐπικαιρότης αὐτῆς. Τὸ πλῆθος τῶν ἐρμηνευομένων χωρίων τοῦ Χρυσοστόμου, τὰ ὁποῖα, ὡς ἀποδεικνύει ὁ πλοῦτος τῶν ὑποσημειώσεων, χρησιμοποιοῦνται ἐξ ὅλου τοῦ φάσματος τῶν συγγραφῶν τοῦ ἱεροῦ πατρός, προσφέρει εἰς τὸν ἀναγνώστην ἰκανοποιητικὴν γεῦσιν τῆς Χρυσοστομικῆς διδαχῆς καὶ ἐπὶ πλέον ἀποδεικνύει ὅτι ἡ περὶ ψυχῆς διδασκαλία αὐτοῦ καθιστᾷ φανεράν τὴν μονομέρειαν τῆς ὑλιστικῆς «ἄνευ ψυχῆς ψυχολογίας» καὶ ἐξ ἐπόψεως περιεχομένου ἔχει πολλὰ σημεῖα ἐπαφῆς μὲ τὴν σημερινὴν «ψυχολογίαν τοῦ βάθους», δοθέντος ὅτι, ὅπως σημειώνει ὁ κ. Τσιτσιγκός, «ὁ ἅγιος ἱεράρχης φαίνεται, ὅτι γνώριζε καὶ τὴν ψυχικὴ ἐκείνη περιοχὴ, πὺ διέγνωσε στὴν ἐποχὴ μας ἢ ψυχανάλυση, δηλαδὴ τὸ ἀσυνείδητο· ἔμμεσες καὶ ἄμεσες ἀναφορὲς του πείθουν γιὰ τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴ δραστηριότητα αὐτοῦ τοῦ σκοτεινοῦ χώρου» (σ. 310).

Ἀπὸ τίς ὠραιότερες σελίδες τοῦ βιβλίου εἶναι ἐκεῖνες, πὺ μὲ γλαφυρότητα ἀναφέρονται στὴν χρυσοστομικὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς «δρόσου τοῦ Πνεύματος» (σσ. 296-297), ἡ ὁποία συντελεῖ στὴν ἐξυγιάνσιν τῆς ψυχῆς. Γενικῶς ὅλοι «οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας... συχνὰ ὁμιλοῦν γιὰ τὴ νεφέλη (πρωϊνὴ), δρόσο (ὄρθρινή) καὶ αὔρα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, πὺ πτερώνει τὸ λογισμό, “δροσίζει” τὴν κάμμο τῶν παθῶν καὶ “πτερώνει τὸ φρόνημα”. Ὁ Θεὸς χορηγεῖ μιὰ εἰδικὴ Χάρη πάνω στο λογιστικὸ, βουλευτικὸ καὶ θυμικὸ τῆς ψυχῆς μας, ἡ ὁποία ἀμβλύνει ἓνα ἰσχυρὸ πάθος (λ.χ. θλίψη, σεξουαλικὴ ἐπιθυμία κ.λπ.), παρέχοντας εὐρυχωρία καὶ ἄνεση· ἐρχόμενο δηλαδὴ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα δροσίζει τοὺς (ψυχολογικά, βιολογικά καὶ κοινωνικοοικονομικά) θλιμμένους...» (σ. 296).

Ὅλα ὅσα ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ κ. Τσιτσιγκοῦ ὡς χρυσοστομικὴ διδασκαλία στηρίζονται σὲ χωρία τοῦ ἱ. πατρός. Ἡ ἐπανάληψις μερικῶν ἐννοιῶν σὲ διαφορετικὰ κεφάλαια ἢ παραγράφους καὶ ἡ παράλειψις συγχωνεύσεως μερικῶν ὁμογενῶν στοιχείων εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν παράγραφον δὲν αἰροῦν τὸ γεγονός, ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐκτενῆς ἐργασία ἀποτελεῖ ἐξαίρετη μονογραφία στὸ εἶδος τῆς, ἡ ὁποία μαρτυρεῖ ὅτι ὁ σ. συνδέει τὴν χρυσοστομικὴν ψυχολογικὴν διδαχὴν, ἡ ὁποία κατὰ τὸν G. Florovsky ἔχει «ἀσυνήθη ἐπικαιρότητα» (σ. 9), μὲ τὰ ρεύματα τῆς νεωτέρας κλασικῆς ψυχολογίας, τῆς ψυχολογίας τοῦ βάθους καὶ τῆς ψυχοπαθολογίας, τῶν ὁποίων τὰ θετικὰ στοιχεῖα, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ σ. εἶναι συμβατὰ μὲ τὴν καθ' ὅλου πατερικὴν διδαχὴν.

Ὁ κ. Τσιτσιγκος, με ἀρτίαν ἐνημέρωσιν τόσον γιὰ τὰ νεώτατα αὐτὰ ἐπιστημονικὰ ρεύματα, ὅσον καὶ γιὰ τὴν σχετικὴν διδασκαλίαν τοῦ Χρυσσοστόμου τέμνει καινούριους δρόμους στὴν ἑλληνικὴν θεολογικὴν προσπάθειαν, ἀποδεικνύοντας ἐπιτυχῶς ὡς ἀληθεῖς τοὺς παρατιθεμένους ὑπ' αὐτοῦ λόγους τοῦ γνωστοῦ ψυχιάτρου τῆς Βιέννης I. Caruso, ὁ ὁποῖος ἔγραψεν: «Ὅσο λοιπὸν ἐμβαθύνω στὴν ἐπιστῆμὴ τῆς ψυχῆς, διαπιστώνω ὅτι γιὰ νὰ λύσει κανεὶς τὰ προβλήματά της, πρέπει νὰ ἀνατρέξει στὶς πηγές τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας, ἢ ὁποῖα καὶ αὕτη ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξον Χριστολογία... Θὰ ἔπρεπε μιὰ μέρα ἢ ζωογόνα διδασκαλία τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας νὰ ἀντλήσει διδάγματα ἀπὸ τὴ φιλοσοφία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τὸν Ὁριγένη ἕως τὸν ἅγιον Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶ, μέσω τῶν μεγάλων διδασκάλων τῆς ἐποχῆς τῶν Χριστολογικῶν συζητήσεων» (I. Caruso, *Psychoanalyse und Synthese der Existenz*, Πρόλογος) (σσ. 8-9).

Ὁρθῶς ὁ κ. Τσιτσιγκος διασαφηνίζει τὴν ἄποψιν αὐτὴν, λέγοντας ὅτι κάθε ἱστορικὸ πρόσωπο πρέπει νὰ κρίνεται μὲ τὰ μέτρα τῆς ἐποχῆς του καὶ ὅτι ἐπομένως ἢ περὶ ψυχῆς διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Χρυσσοστόμου δὲν εἶναι βεβαίως δυνατόν «νὰ ὑπαχθεῖ σὲ καμιὰ ἀπὸ τὶς σύγχρονες ψυχολογικὰς σχολὰς ἢ ρεύματα. Παρ' ὅλα αὐτὰ, μποροῦμε, λόγω τῆς ἐπιλεκτικότητος (eclecticism) ποὺ διακρίνει τὴν πατερικὴ σκέψη, νὰ ἐπισημάνουμε κάποιες ὁμοιότητες ὄχι μόνον μὲ τὶς παλαιότερες ἰατροφιλοσοφικὰς, θρησκευτικὰς καὶ ψυχολογικὰς τάσεις, ὅπως λ.χ. τὴ φιλοσοφικὴ ψυχολογία τοῦ Πλάτωνα, τὴ μεταφυσικὴ ψυχολογία τοῦ Ἀριστοτέλη, τὴν ψυχοφυσικὴν τῶν Στωϊκῶν καὶ τὴ θεολογικὴν τῶν Πατέρων, ἢ καὶ τὶς ἀπόψεις τῶν Descartes καὶ Leibniz, ἀλλὰ καὶ μὲ τὶς πλέον σύγχρονες, ὅπως, γιὰ παράδειγμα, τῆς κοινωνικῆς (προβλ. ὁμαδικὴ ψυχοθεραπεία καὶ ψυχόδραμα ἢ κοινωνιόδραμα τοῦ I. Moreno), τῆς βουλησιοκρατικῆς (Schopenhauer, Paulsen, Wundt) τῆς ὑπαρξιακῆς (Ride καὶ Stewart), τῆς προσωκρατικῆς (W. Stern, G. W. Allport), τῆς μορφολογικῆς (Ehrensfels, Wertheimer, Koffka, Köhler, Dilthey), τῆς καταληπτικῆς (Wundt), τῆς περιγραφικῆς (W. Dilthey), τῆς πνευματοκρατικῆς - νοολογικῆς (verstehende) ἢ ἐνορώσης (E. Spranger), τοῦ βάθους (S. Freud, A. Adler, C. Jung), τῆς δομῆς ἢ τῶν ὀλοτήτων (F. Kruger) κ.ο.κ.».

Τὸ ἔργον τοῦ κ. Τσιτσιγκου ἐπιτυγχάνει, ὥστε ἡ κατανόησις καὶ ἐρμηνεία τῆς σχετικῆς ψυχολογικῆς πατερικῆς διδαχῆς νὰ ἀνακαλύπτῃ προδρομικὰς μορφὰς τῆς σημερινῆς ἐπιστημονικῆς ψυχολογίας ἀποφεύγοντας τὸν κίνδυνον νὰ ἀλλοιώνεται πάνω στὴν προκρούστεια κλίνην σημερινῶν ψυχολογικῶν θεωριῶν.

Εἶναι περιττὸν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι τὸ παρουσιασθὲν στὴν παροῦσαν βιβλιοκρισίαν ἔργον εἶναι σημαντικὴ συμβολὴ στὴν προβολὴν τῆς Χρυσσοτομικῆς Ἀνθρωπολογίας, ἢ ὅποια δύναται νὰ ἐκκληφθῆ καὶ ὡς εἰσαγωγὴ στὴν ἐν γένει Πατερικὴν Ψυχολογίαν. Πρὸς τὴν ἰδίαν κατεύθυνσιν κινεῖται καὶ τὸ πόνημα τοῦ κ. Σπ. Τσιτσιγκου, πού φέρει τὸν τίτλον «Τὸ χρυσσοτομικὸ ἦθος - Οἱ ἀρετὲς κατὰ τὸν Ἰωάννη τὸν Χρυσσοτομο» (Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 1-214), πού προβάλλει τὴν Χρυσσοτομικὴν ἀρεταλογία μὲ σύγκρισιν πρὸς τὴν ἀρχαιοελληνικὴν καὶ μὲ ἐπισημάνει τῶν ἀρετῶν τοῦ θυμικοῦ, τοῦ ἐπιθυμητικοῦ καὶ τοῦ λογιστικοῦ. Πρόκειται ἐπίσης περὶ μιᾶς σημαντικῆς συμβολῆς στὴν προβολὴν τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Μ. (Ἐμμανουήλ) Γ. Βαρβούνη, *Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο*, Ἀθῆναι: Χελάνδιον, 2006, σελίδες 142. Εἰκόνες-Φωτογραφία.

Ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος Μ. (Ἐμμανουήλ) Γ. Βαρβούνης (Σάμος, 1966) ἐσπούδασεν εἰς τὸ ἱστορικὸν καὶ ἀρχαιολογικὸν τμήμα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς (1983-1988) καὶ τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν, μὲ εἰδίκευσιν εἰς τὴν λαογραφίαν.

Διατελεῖ ἀναπληρωτῆς καθηγητῆς τῆς λαογραφίας εἰς τὸ Παν/μιον τῆς Θράκης. Καταξιωμένος ἀκαδημαϊκὸς διδάσκαλος καὶ συγγραφεύς. Ἐπίσης ὀφφικίαλος (Προστάτης τῶν Γραμμάτων) τῆς ΜΧΕ. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν λαογραφίαν ἀσχολεῖται καὶ μὲ τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ θεολογικὰ γράμματα. Εἰς αὐτὴν τὴν κατηγορίαν ἐντάσσεται καὶ τὸ παρὸν δημοσίευμα περὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ἀφιερῶται εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Κων Βαρθολομαῖον.

Περιεχόμενα: -Κπόλεως Βαρθολομαίου, Πατριαρχικὸν Γράμμα, σ. 9. -Προλογικά, σελίδες 13-14. -Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο: Ἀποστολικὴ Παράδοση καὶ Μαρτυρικὴ Πορεία τοῦ Πρωτοκορυφαίου Θρόνου τῆς Ὁρθοδοξίας, σελίδες 17-21. -Ὁ Πατριαρχικὸς Ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, σελίδες 23-51. -Ὁ Πατριαρχικὸς Οἶκος, σελίδες 53-72. -Τὸ Πατριαρχικὸ Σκευοφυλάκιο, σελίδες 73-87. -Πατριαρχικὴ Βιβλιοθήκη καὶ Ἀρχειοφυλάκιο, σελίδες 89-99. -Ἡ «Σκηνίτης Ἐκκλησία» καὶ ἡ Διοικητικὴ καὶ Πνευματικὴ Δικαιοδοσία Της, σελίδες 101-111. -Ἡ «Ἐκκλησία τῶν τοῦ Χριστοῦ Πενήτων»: Λειτουργικὴ καὶ Πνευματικὴ Παράδο-

ση, σελίδες 113-119. – Έπιλογικά, σελίδες 121-123. – Βασική (Ένδεικτική) Βιβλιογραφία, σελίδες 125-133. – Ποιμένες... τῆς Έκκλησίας ἕως Σήμερα, σελίδες 134-142.

Τὸ στίγμα τοῦ βιβλίου τὸ δίδει ὁ ΚΠόλεως Βαρθολομαῖος εἰς μίαν παράγραφον τοῦ Γράμματός Του, σ. 9.

‘Ο Πατριάρχης προσφέρει «τὴν... Πατριαρχικὴν εὐλογίαν... ὅπως... ἐκδώσητε... εἰκονογραφημένον ὁδηγόν». Τὸ ἔργον ὀνομάζεται «ὁδηγός», ἀπὸ δὲ τὸν συγγραφέα ἐπὶ πλέον καὶ «ἐγχειρίδιον», σελίδες 9, 13-14, 121. Τοῦτο θὰ καλύψῃ τὸ ὑφιστάμενον κενόν. ‘Ο Νικόλαος Μαγγίνας ἀποκαλεῖται «ἡμέτερος καλλιτεχνικὸς φωτογράφος». Δέον νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ προσφορὰ τούτου εἰς τὸν τομέα του παραμένει πολύτιμος.

‘Ο πρόλογος καὶ ὁ ἐπίλογος τοῦ συγγραφέως (σελίδες 13-14, 121-123) διευρύνουν τὰ ὅσα ἐκτίθενται εἰς τὸ Πατριαρχικὸν Γράμμα.

Σὰν διδάσκαλος ποὺ εἶναι ἀρέσκειται νὰ διδάσκη. Πρὸς τοῦτο δὲ ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἀναγνώστας του (σελίς 111 καὶ εἰς διάφορα μέρη τοῦ βιβλίου). Έδῶ χρησιμοποιεῖ τὰς ἐκφράσεις: «καλὸν εἶναι» καὶ «ἔπρεπε» (σελίδες 98, 111, 121-123). «Μία τέτοια σύνθεση, στηριγμένη σὲ μελετήματα ποὺ δημοσιεύθηκαν παλαιότερα, ὅπως ἐκεῖνα τοῦ Γ. Σωτηρίου, τοῦ Ἄρ. Πασαδαίου, τοῦ Ἀθ. Παλιούρα καὶ τοῦ Ἀκ. Μήλλα, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἔχει ἀναπόφευκτα ἑλλείψεις καὶ σφάλματα», σ. 14.

Ἀσφαλῶς εἰς τὰ ἐδῶ παρατιθέμενα ἔργα προστίθενται καὶ τὰ εἰς τὴν βιβλιογραφίαν συναντώμενα δημοσιεύματα (σελίδες 125-133).

‘Ο ἀναπληρωτῆς καθηγητῆς Βαρβούνης, μὲ τὴν ταπείνωσιν ποὺ τὸν χαρακτηρίζει, ἀναφέρεται εἰς τὰς ἑλλείψεις καὶ τὰ σφάλματα. Έφόσον εἶμαι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζω οὐδεμία ἑλλειψις ὑπάρχει. Προσωπικά, εἰς τὰς βιβλιοκρισίας μου πάντοτε ἀποφεύγω νὰ κάμνω λόγον περὶ σφαλμάτων διὰ τοὺς ἄλλους. ‘Ο ὅρος αὐτὸς εἶναι πολὺ βαρὺς καὶ δὲν συμβιβάζεται μὲ τὴν ἀνατροφήν ποὺ ἔλαβον. Έπάρχουν ἄλλοι τρόποι ἐκφράσεως. Παροράματα. Τυπογραφικαὶ ἀβλεψίαι. Προσωπικαὶ ἀντιλήψεις, κ.τ.λ. ‘Ο φίλος συνάδελφος πιστεύω νὰ μὲ ἐπιτρέψῃ, ὅπως προέλθω εἰς ἕναν ἐπιστημονικὸν διάλογον μαζὺ του ἐπὶ τῶν περιεχομένων τοῦ βιβλίου του.

1. Τὸ κείμενον εἶναι διφυές. Περιλαμβάνει α) τὰ γραπτά, καὶ β) τὸ φωτογραφικὸν ὑλικόν, ἐντὸς κειμένου, ἀρκετὰ ἐκτενές. Τοῦτο εἶναι πολὺ φυσικόν, διότι τὸ ἔργον ἔχει τὴν μορφήν ἑνὸς ὁδηγοῦ.

2. Μὲ τὴν ἀνύψωσιν τῆς Έκκλησίας Έεροσολύμων εἰς Πατριαρχεῖον κατὰ τὴν Δ΄ Οἰκουμενικὴν Σύνοδον τῆς Χαλκηδόνος (451), διαμορφώνονται ὀριστικῶς τὰ πρεσβεῖα τιμῆς Ρώμης, ΚΠόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Έεροσολύμων.

3. Εἰς δύο σημεῖα λέγεται ὅτι: «Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης κατέχει τὰ πρεσβεῖα τιμῆς καὶ τὴν πρωτοκαθεδρία ἀνάμεσα στὶς χριστιανικὲς Ἐκκλησίες» (σελίδες 17, 19). Μέσα εἰς τὰ πλαίσια τοῦ θεσμοῦ τῆς πενταρχίας τῶν θρόνων μήπως θὰ ἦτο ἴσως δυνατὸν ὅπως προστεθῆ καὶ ἡ συνέχεια «εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἀνατολήν»;

4. Εἰς τὰς ὀκτῶ γεροντικὰς μητροπόλεις τοῦ θρόνου, μετὰ τὸν Καισαρείας ἔρχεται ὁ Ἐφέσου, σ. 20.

5. Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους πατριαρχικὴ καθέδρα ἐκτὸς τῶν δύο ναῶν τῆς ἁγίας Εἰρήνης καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἐθεωρεῖτο καὶ ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, σελίδες 53, 101.

6. Ὁ Ἀλεξανδρείας Μελέτιος, ὁ Πηγᾶς, ἀποκαλεῖται «πατριαρχεῦ-ων». Παραλλήλως εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἐπεκράτησεν ὁ ὄρος «ἐπιτηρητής» τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου (1597-1598), ὅπως καὶ διὰ τὸν Κύριλλον τὸν Λούκαριν (1612), σ. 55.

7. «Οἱ ἐγκαταστάσεις τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, πού λειτούργησε ἀπὸ τὸν 17ο αἰῶνα ὡς τὸ 1964», σ. 91. Τὸ πατριαρχικὸ τυπογραφεῖο, α) 1627-1628, β) 1951-1963, ἐλειτούργησε χρονολογικῶς κατὰ διαστήματα καὶ ὄχι συνεχῶς.

8. Ὁ «σοφὸς ἐρευνητής», λόγιος καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς κορυφαίους ἱεράρχας τοῦ Κ' αἰῶνος Σάρδεων Μάξιμος ὡς συγγραφεὺς ἠσχολήθη μετὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν καὶ τὸ θεῖον κήρυγμα, σελίδες 96-97.

9. Ἡ ἀρχιεπισκοπὴ ΚΠόλεως δὲν περιλαμβάνει πλέον εἰς τὰ ἐκπαιδευτικὰ τῆς ἰδρύματα τὸ κεντρικὸν παρθεναγωγεῖον, σ. 102.

10. «Ἐπίσης, τὸ Πατριαρχεῖο ἔχει ὁργανώσει συνόδους τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν», σ. 109. Βεβαίως αἱ συναντήσεις αὐταὶ ἐντάσσονται μέσα εἰς τὰ εὐρύτερα πλαίσια τοῦ συνοδικοῦ θεσμοῦ εἰς τὸ πατριαρχεῖον, ἀλλὰ γνωρίζονται ὡς «ἄτυποι συνάξεις» εἰς τὸ ἴδιον πατριαρχεῖον.

Τὸ σχεδιάγραμμα εἶναι ἀντιπροσωπευτικὸν τῆς παρατιθέμενης ὕλης. Ὁ συγγραφεὺς ἐπιλέγει τίτλους ἀπὸ τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας ΚΠόλεως, σ. 101. Ἀκολουθεῖ τὴν αὐστηρῶς χρονολογικὴν σειρᾶν.

Ὅπως ἐλέχθη προηγουμένως, χρησιμοποιεῖ τὴν εἰς τὴν διάθεσίν του βιβλιογραφίαν. Ἀλλὰ προστρέχει καὶ εἰς τὰς πηγὰς, σ. 89. Ἀντλεῖ ἀπὸ πληροφορίας, σ. 93. Ἔχει ἀδυναμίαν εἰς τὰς ἐπιγραφάς (τὰ ἐπιγράμματα), σελίδες 27-31, 35, 45-49, 67-69, 76,86. Κατονομάζει καὶ τὸν συγγραψαντα ταύτας μητροπολίτην Πέργης Εὐάγγελον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἡ ἐπιστήμη ἀναμένει τὴν ἔκδοσιν τῆς συλλογῆς των. Σημειώνει τὰ παραδόσεις, σ. 45. Τὰ κείμενα τοποθετοῦνται ἐντὸς κειμένου. Ὑποσημειώσεις δὲν ὑπάρχουν.

Ἐμφανίζεται καλὰ μελετημένος. Εἶναι προσεκτικὸς εἰς τὰ γραφόμενά του. Διὰ τὰ ὑποτιθέμενα καὶ ὅπου δὲν εἶναι βέβαιος χρησιμοποιεῖ τὰς ἐκφράσεις: «ἴσως» σ. 34, «πιθανότατα» σ. 73, «μᾶλλον» σ. 73, «φαίνεται» σ. 73, «θεωρεῖ» σ. 77.

Εἰς τὰς ἰδιαιτέρας ὑποδιαιρέσεις παρεμβάλλει τεχνηέντως, ὅπου χρειάζονται, καὶ παραγράφους διὰ τὴν εὐρυτέραν ἱστορίαν τοῦ πατριαρχείου σὲ σχέσιν πρὸς τὸ πρῶτον κεφάλαιον, σελίδες 17-21. Ἐνίοτε προβαίνει εἰς χαρακτηρισμοὺς προσώπων, ἱστορικῶν γεγονότων, ἐκδόσεων κ.λπ.

Εἰς τὰ προλεχθέντα ἐσημειώθη ὅτι ἀρέσκεται νὰ διδάσκη. Γενικῶς ὁ λόγος κυλᾷ ἤρεμος. Τὸ ὕφος, εἶναι συγκρατημένον. Ἄλλὰ ἐνίοτε διακατέχεται ἀπὸ αἰσθήματα δέους, θαυμασμοῦ διὰ τὸ κλέος, τὴν μεγαλοπρέπειαν, τὴν ἀπλότητα, τὸ φῶς, τὸ μοναδικὸν κλίμα, τὸ πατριαρχικὸν ὕφος, τὴν πατριαρχικὴν τάξιν καὶ ὀλόκληρον τὴν δομὴν, τὴν λειτουργίαν καὶ τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας ΚΠόλεως. Σελίδες 13, 48, 51, 56, 65, 72, 106-107, 116-119. Εἰς ὀρισμένας περιπτώσεις ὁ πεζὸς λόγος ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸ ρητορικὸν ὕφος.

Τὸν εὐχαριστῶ θερμῶς διὰ τὰ ὅσα καλὰ γράφει, πού δὲν τὰ ἀξίζω, διὰ τὸ ταπεινόν μου πρόσωπον, σ. 99.

Τὸν συγχαίρω διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν, ἀρτίαν καὶ ὀλοκληρωμένην εἰς ὀλίγας σελίδας, πού εἶναι τόλμημα, παρουσίασιν τῆς ζωῆς, τῆς διοικήσεως καὶ τῆς δράσεως τῆς ΜΧΕ, πού τὴν χαρακτηρίζουν διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἢ σύνεσις, ἢ συνέχεια καὶ ἢ συνέπεια. Τέλος τοῦ εὐχομαι ὑγίαν καὶ μίαν καρποφόρον ἀπόδοσιν εἰς τὰς ἀκαδημαϊκάς, διδακτικὰς καὶ συγγραφικὰς του ἐπιδόσεις.

Δευτέρα, 25 Δεκεμβρίου 2006

Ἡ Γέννησις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰ. Χριστοῦ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Εὐαγγελίας Γ. Δάφνη, ΨΠ] - Ὅφεις: *Γενέσεως 3 καὶ Ἡσαΐου 27,1 ὑπὸ τὸ φῶς καὶ τῶν Α' Βασιλ. 22,19-23· Ἰὼβ 1,6-12· 2,1-7 καὶ Ζαχ. 3,1-2.* Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῆς γλώσσης καὶ τῆς θεολογίας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐξ ἐπόψεως Μασσωριτικοῦ κειμένου καὶ μεταφράσεως τῶν Ἑβδομήκοντα, Ἀθήναι / Göttingen 2000, σελ. 182.

Πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια μὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα διδακτορικὴ διατριβὴ εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος στὸ ἐπιστημονικὸ πεδίο τῆς Ἑρμη-

νείας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (α' ἔκδ. 1997, ἀνατ. 2000). Πρόκειται γιὰ τὸ ὡς ἄνω πόνημα τῆς κας Ε. Δάφνη, ἡ ὁποία ἀνέλαβε νὰ ἐξετάσει τὸ Γ' κεφ. τῆς *Γενέσεως* καὶ εἰδικότερα τὸν ὄρο «ὄφης» σὲ σχέσηη μὲ ἄλλα πρωτοκανονικὰ βιβλία τῆς Π.Δ., ἐν συνεχείᾳ δὲ μὲ τὰ δευτεροκανονικά, μὲ τὰ οὐγαριτικά καὶ βεβαίως μὲ τὰ τινα τῆς Κ.Δ. Ὅπως εἶναι φυσικό, ἡ διερεύνηση ἑνὸς τέτοιου ζητήματος ἐγείρει σοβαρὰ ἐρωτήματα ἀφ' ἑνὸς μὲν γιὰ τὴν ταυτότητα τοῦ ὄφως, τὸ πρόβλημα τοῦ πονηροῦ ὄντος καὶ τῆς προελεύσεώς του, ἀφ' ἑτέρου δὲ γιὰ τὴν ἐνδεχόμενη σχέσηη τῆς Π.Δ. μὲ τὸν περιβάλλοντα πολιτισμικὸ χῶρο τῆς ἀρχαίας ἐγγύς Ἀνατολῆς.

Ἀπὸ τοὺς προτασσομένους πίνακες «Συντιμήσεων» καὶ «Βιβλιογραφίας» (σσ. 5-18) διαπιστώνει ὁ ἀναγνώστης τὴ δαφυλῆ χρῆση τόσο τῆς ξενόγλωσσης βιβλικῆς βιβλιογραφίας, κυρίως γερμανόφωνης, ὅσο καὶ τοῦ μασωριτικοῦ κειμένου, προϋπόθεση *sine qua non* γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἐπὶ τοῦ κειμένου τῆς Π.Δ. Ἀκολουθεῖ ἡ «Εἰσαγωγή» (σ. 19-26), ὅπου τίθενται τὰ θέματα καὶ οἱ βασικοὶ ἄξονες πὺν θὰ ἀπασχολήσουν τὴν ἐρευνητριά, ὡς ἡ ἱστορία τῆς ἐρμηνείας τοῦ *Γεν. 3* ἐντὸς τῆς Π.Δ. λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τὸ βαθμιαῖο τῆς θείας Ἀποκαλύψεως, ἡ μελέτη τοῦ ἀπὸ ἐτερόδοξους ἐρευνητές, ἡ θεολογία τῶν Ἑβδομήκοντα κ.ἄ.

Τὰ ἐννέα κεφάλαια τῆς διατριβῆς περικλείονται σὲ δύο εὐρύτερα μέρη: Τὸ Α' μέρος ἀναφέρεται στοὺς βασικοὺς ὄρους « $\Psi\Pi$ - Ὅφης, $\Gamma\text{P}\Psi$ $\Pi\Gamma$ - Πνεῦμα ψευδές, $\text{I}\text{B}\Psi$ - Σατὰν ἢ διάβολος» (σ. 27-99). Παρ' ὅλο πὺν ὁ ὄρος ὄφης ἀπαντᾷ 31 φορές στὸ μασωριτικὸ κείμενο, ὡστόσο ἡ ἀφήγησις περὶ τοῦ ὄφως στὸ *Γεν. 3* εἶναι μοναδική. Ἐδῶ, στὸ *Γεν. 3,1-5.13-15* ἐξετάζεται τὸ περιεχόμενο τοῦ ὄρου ἐν κυριολεκτικῇ καὶ μεταφορικῇ ἐννοίᾳ, ὡς φυσικὸ κακὸ καὶ τὸ ἔργο τῶν ἁμαρτωλῶν ἀντίστοιχα, τὸ ὄνομα καὶ τὸ χαρακτηριστικότερο γνῶρισμα τοῦ ὄφως, ὅσο καὶ τὰ διαμειβόμενα στὸν διάλογο μεταξὺ ὄφως καὶ γυναικός. Ἀκολουθεῖ ἡ συσχέτισή του μὲ τὸ Α' Βασ. 22,19-23, *Ιὼβ* 1,6-12, 2,1-7, *Ζαχ.* 3,1-2 καὶ τὰ δευτεροκανονικὰ *Σοφ. Σολ.* 2,23-24 καὶ *Σοφ. Σειρ.* 221,27.

Ἐν συνεχείᾳ, στὸ Β' μέρος τοῦ ἔργου $\Psi\Pi$ - Ὅφης, $\text{I}\text{P}\text{I}\text{L}$ - Λευιάθαν καὶ $\text{I}\text{I}\text{I}\text{I}$ - Δράκων κατὰ τὸ Ἡσαίου 27,1» (σ. 100-161). Ἐδῶ ἡ πορεία τῆς ἔρευνας ξεκινᾷ μὲ τοὺς σχετικὸς ὄρους στὰ Οὐγαριτικά κείμενα (ἀνακαλύφθηκαν τὸ 1929 καὶ ἀντιπροσωπεύουν γραπτὲς παραδόσεις τοῦ 14ου αἰ. π.Χ.), καὶ καταλήγει μὲ τὸ αἰσιόδοξο μήνυμα τοῦ βιβλίου τῆς Ἀποκαλύψεως (12,3-4.9, 20,2-3.10). Εἰδικότερα, ὅσον ἀφορᾷ στὴ σχέσηη τῶν ἀνωτέρω κειμένων, ἡ κ. Δάφνη παρατηρεῖ ὅτι «ἡ ἐπιλογή τῶν

Οὐγαριτικῶν κειμένων και ἡ διασκευὴ των εἰς τὸ Μασωριτικὸν και τὴν μετάφρασιν τῶν Ο΄ ὑποδηλοῖ τὴν χρεωκοπίαν τῆς χαναανιτικῆς θρησκείας εἰδικῶς, ἀλλὰ και τοῦ εἰδωλολατρικοῦ κόσμου γενικώτερον, ἐφ' ὅσον ἡ γλῶσσα των και τὰ σύμβολά των χρησιμοποιοῦνται προκειμένου νὰ ἐξαγγελθῇ ἡ πανωλεθρία τοῦ “ἄρχοντος” αὐτῶν» (σ. 158).

Ἡ ἐργασία ὁλοκληρῶνεται μὲ τὸ «Ἐπίμετρον» (σ. 162-167, και Zusammenfassung, 172-179), μὲ τὶς καταληκτικῆς συμπερασματικῆς διατυπώσεις, και τὸν «Πίνακα ἀγιογραφικῶν χωρίων τῆς περὶ ὄφους ὁρολογίας» (σ. 168-171), ὅπου παρατίθεται τὸ χωρίο, ὁ μασωριτικὸς ὄρος και ὁ ἀντίστοιχος στοὺς Ο΄. Στὰ συμπεράσματα ἀξίζει νὰ ἀναφέρουμε ὅτι τὸ «πνεῦμα ψευδές» ὑπάρχει και ταυτίζεται μὲ τὸν πονηρό, συνιστᾷ τὴν πεμπουσία τῆς ψευδοπροφητείας, ἀλλὰ ἐν τέλει ὁ Θεὸς εἶναι κυρίαρχος αὐτοῦ. Ἐπιπλέον, ἡ κυριαρχία τοῦ διαβόλου ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου και τοῦ κόσμου εἶναι πεπερασμένη, καθὼς αὐτὸς ἐνεργεῖ πάντοτε μὲ παραχώρηση ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ. Ἀκόμη, δὲν φαίνεται ὅτι ἀπαραίτητα ὑπάρχει σύνδεση μεταξὺ ἁμαρτίας και φυσικοῦ κακοῦ. Ἐδῶ, τέλος, παρουσιάζεται συνοπτικὰ και ἡ συμβολὴ τῆς ἐρμηνείας τῶν Ἑλλήνων Πατέρων τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας.

Στὰ πολλὰ θετικὰ σημεῖα τοῦ ἀξιέπαινου αὐτοῦ ἔργου ὀφείλουμε νὰ προσθέσουμε και τὴν ἀπροκατάληπτη μελέτη ποὺ κάνει ἡ κ. Δάφνη, ὥστε νὰ μὴν προχωρᾷ περαιτέρω ἀπὸ ὅσα λέγει τὸ κείμενο, νὰ μὴ θεωρεῖ κάποια ὡς δεδομένα και αὐτονόητα, ἀλλὰ και νὰ λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὴν αὐτοσυνειδησία τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρουμε ὅτι σὲ ἐρωτήματα μὴ ὑπαρχούσης ἀποκρίσεως, ὅπως «διατί ὁ Θεὸς ἐπιτρέπει εἰς τὸν Διάβολον τὸν πειρασμὸν και τὴν κακοπάθειαν τοῦ δικαίου Ἰῶβ», γράφει ὅτι «δὲν δίδεται ἀπάντησις εἰς τὸ φερώνυμον βιβλίον» (σ. 85).

Ἄς ὑπογραμμίσουμε, τέλος, τὸν ἰδιάζοντα τονισμὸ καθ' ὅλη τὴν ἐργασία τῆς σπουδαιότητος τῶν Ο΄, τὴν ἄριστη χρῆση ὑπὸ τῆς ἐρευνητρίας τόσο τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, και μάλιστα τῆς λογίας μορφῆς της, ὅσο και τῆς ἀρχαίας (βιβλικῆς) ἑβραϊκῆς, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ διατριβὴ –συμπεριλαμβανομένης τῆς μεθόδου, τῆς ἐπιστημονικῆς τεκμηρίωσης και τῆς θεολογικῆς ἐρευνητικῆς σκέψεως– νὰ συνιστᾷ ἕνα ὄριμο και ὠραιότατο ἐπιστημονικὸ καρπὸ, ἔχοντα τὶς ρίζες του στοὺς δύο ἐπιφανεῖς Ἑλληνες παλαιοδιαθηκολόγους, ὁμοτ. καθηγ. Ν. Π. Μπρατσιώτη και Ν. Μ. Παπαδόπουλο.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Π. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Ἀνέστη Γ. Κεσελόπουλου, *ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ ΣΤΟΝ ΠΕΝΤΖΙΚΗ*, ἔκδ. «Τὸ παλίμψηστον», Θεσσαλονίκη 2003, σσ. 284.

Στὸ συγκεκριμένο βιβλίο του ὁ πανεπιστημιακὸς δάσκαλος Ἀνέστης Κεσελόπουλος φιλοξενεῖ τέσσερις κορυφαίους Ἕλληνες λογοτέχνες, τὸν Παπαδιαμάντη, τὸν Μωραϊτίδη, τὸν Κόντογλου καὶ τὸν Πεντζίκη, μὲ σκοπὸ νὰ ἀνατάμει καὶ νὰ ἀναδείξει τίς πτυχὲς τῆς ὀρθόδοξης πνευματικότητας καὶ θεολογίας ποὺ διασχίζουν τὸ ἔργο τους. Ὁ τόμος συνίσταται σὲ μία συλλογὴ μελετημάτων ποὺ συγγενεύουν ὄχι τόσο ἐξαιτίας τῆς θεματολογίας τους, ὅσο στὸν κοινὸ πνευματικὸ παρονομαστὴ τῶν βιογραφούμενων προσώπων καὶ τῶν ἐξεταζόμενων ἔργων τους, ἢ μὲ τὰ λόγια τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέα γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὅλοι αὐτοὶ οἱ δημιουργοὶ «ζοῦσαν καὶ ἀνάσιναν μέσα στὴν ὀρθόδοξη παράδοση, ἐνῶ ἀκουμποῦσαν τὸ ἔργο καὶ τὴ ζωὴ τους ὀλόκληρη στὴν πίστη τους πρὸς τὸν Θεόν (...) μπολιάστηκαν ἀποτελεσματικὰ μὲ τὴν παράδοση αὐτή, ἀλλὰ καὶ γιατί δὲν ἐξαργύρωσαν τὴν πίστη τους στὴν ιδιοτέλεια καὶ τὸ συμβιβασμὸ μῆτε τὴν ἀντάλλαξαν μὲ κάποια κατοπινὴ ἀποκατάσταση ἢ ἀναγνώρισή τους» (σ. 8 τοῦ «Προλόγου»).

Ὁ τόμος θὰ μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ καὶ ὡς ἓνα εἶδος εἰσαγωγικῆς μελέτης ἱκανῆς νὰ βοηθήσει τὸν ἀναγνώστη νὰ περιπλανηθεῖ μὲ εὐρύτερους ὀρίζοντες στὸ ἴδιο τὸ ἔργο τῶν τεσσάρων νεοελλήνων λογοτεχνῶν. Αὐτὸς μοιάζει νὰ εἶναι καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ συγγραφέα, σύμφωνα μὲ τὴ ρητὴ του εὐχὴ «νὰ ὀδηγηθεῖ ὁ ἀναγνώστης στὰ ἴδια τὰ ἔργα τῶν μεγάλων αὐτῶν Ἑλλήνων λογοτεχνῶν καὶ νὰ λειτουργήσει αὐτὸ τὸ βιβλίο –γιὰ ὅσους δὲν ἔτυχε νὰ τοὺς γνωρίσουν ἀπὸ πρῶτο χέρι– ὡς εὐκαιρία ξεδιψάσματος μὲ γάργαρο νερὸ ἀπὸ τὴ βρυσομάνα τοῦ πηγαίου τους χαρίσματος καὶ ὡς παρακίνηση περιδιάβασης στοὺς πάντερπνους λειμῶνες τῆς αὐθεντικῆς δημιουργίας τους» (σ. 12).

Στὰ ἕξι πρῶτα μελετήματα ὁ συγγραφέας διερευνᾷ διεισδυτικὰ τὰ κείμενα τοῦ Παπαδιαμάντη, παρουσιάζοντας τὴν ἐσωτερικὴ καὶ ἀράγιστη ἐναρμόνιση τῶν λογοτεχνικῶν του ἔργων μὲ τὴν πατερικὴ θεολογία. Σύνολη ἢ θεματολογία καὶ ἡ διαχείριση τῆς τύχης τῶν ἡρώων στὸ παπαδιαμαντικὸ ἔργο μαρτυροῦν τὸ λειτουργικὸ ἦθος καὶ τὸν ὀρθόδοξο πνευματικὸ προσανατολισμὸ τοῦ σκιαθίτη λογοτέχνη. Τὰ πάντα κινοῦνται ὡς εὐδία πνευματικῆ ἀναίμακτης θυσίας γιὰ νὰ ἐναποτεθοῦν ἐντέλει κάτω ἀπὸ τὴν ἀσφαλῆ σκέπη τῆς Ἐκκλησίας. Ἀρχὴ καὶ τέλος τῶν διηγημάτων, ἢ ὀλοζώντανη πίστη ἢ μᾶλλον ἢ ἐμπειρικὴ βεβαιότητα τῆς πρόνοιας τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ.

Είναι ἐμφανέστατο ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ χῶρος τῆς μεταμόρφωσης καὶ τῆς ὑπέρβασης τῶν συμφορῶν τῆς ζωῆς καὶ συνάμα τὸ σωτήριο σκη- νικό τῆς ἀντιμετώπισης καὶ νοσηματοδότησης τοῦ θανάτου, πού ἀποτελεῖ τὴ «μόνη δυνατότητα ἐπαναφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου στοῦ “ἀρχαῖον καὶ πρωτόκτιστον κάλλος”» (σ. 25). Ὁλόκληρη ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴ γέννηση ὡς τὸ θάνατο εὐλογοῖται καὶ ἀγιάζεται κάτω ἀπὸ τὸ πρῖσμα τῆς Μίας καὶ Ἁγίας Ἐκκλησίας. Ἡ βαθιὰ καὶ ἀπροκατάληπτη μελέτη τοῦ παπαδιαμαντικοῦ ἔργου ὀδηγεῖ τὸ συγγραφέα καὶ σὲ καιρίες διαπιστώ- σεις πού ἀφοροῦν τὴ σχέση ἀνάμεσα στοῦ λειτουργικὸ ἦθος καὶ τὴ θρη- σκευτικὴ συμπεριφορὰ. Ὅπως ἐπισημαίνει, «τὰ λεγόμενα καὶ τελούμε- να στὴ λατρεία πρέπει νὰ βρίσκουν ἀντιστοιχία καὶ νὰ ἔχουν ἀντίκρισμα στὰ πράγματα τῆς ὑπόλοιπης ζωῆς. Γι’ αὐτὸ ἡ εὐλάβεια καὶ τὸ λειτουρ- γικὸ ἦθος δὲν εἶναι μανδύας πού τὸ φορᾶει κανεὶς στοῦ ναοῦ ἢ σὲ θρη- σκευτικὰ περιβάλλοντα καὶ τὸν βγάζει ὅταν ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ ἐκεῖ» (σ. 58). Γι’ αὐτὸ καὶ ὁ Π. ἐκφράζει τὶς ἀντιθέσεις του γιὰ τὶς νομικίστικες ἀντιλήψεις τόσο τῆς Δύσης ὅσο καὶ τῶν θρησκευτικοευσεβιστικῶν παρ- εκκλησιαστικῶν ὀργανώσεων, οἱ ὁποῖες θέλουν τὴν πνευματικὴ ζωὴ ὑποταγμένη σὲ μία μαζοχιστικὴ ἠθικολογία, πού πηγάζει ἀπὸ μία βαθύ- τατα μανιχαϊστικὴ ἀντίληψη (σ. 23). Παράλληλα, ἐπικρίνεται ἡ ἀκαδη- μαϊκὴ θεολογία, ὡς ἐγκλωβισμένη στὶς λογικοκρατούμενες ἀντιλήψεις περὶ Θεοῦ καὶ γι’ αὐτὸ στερημένη καὶ ἀποκομμένη ἀπὸ τὴν ὄντολογικὴ (ζωντανή) ἐμπειρία τοῦ Θεοῦ, ἐφόσον «ἡ ἀληθινὴ ὀρθόδοξη θεολογία προϋποθέτει εἴτε προσωπικὴ ἐμπειρία εἴτε ἐμπιστοσύνη σ’ αὐτοὺς πού ἔχουν τὴν ἐμπειρία (...) Καὶ ὁ ὀρθόδοξος θεολόγος εἴτε ἀκολουθεῖ μὲ ἔργα τούς “πεπειραμένους”, εἴτε ἐμπιστεύεται στὶς παραδειγματικὲς διατυπώσεις τους. Ὅταν δὲν κάνει οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο, ἀλλὰ στη- ρίζεται στὸν ἑαυτό του, τότε “φυσιοῦται” νομίζοντας ὅτι κατορθώνει κά- τι σπουδαῖο καὶ θεωρεῖ τοὺς πεπειραμένους ὡς πεπλανημένους» (σ. 71).

Ὁ σ. μὲ ἀφορμὴ τὰ κείμενα τοῦ Παπαδιαμάντη διερευνᾷ καὶ τὴ σχέ- ση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ φυσικὸ περιβάλλον, προβάλλοντας τὴν κατὰ φύ- ση κατάσταση καὶ κατ’ ἐπέκταση τὴν προοπτικὴ ἐνότητα καὶ ἀγαπητικὴ σχέση ὀλόκληρης τῆς κτίσης. «Στὸν κόσμο τοῦ Παπαδιαμάντη δὲν ὑπάρ- χουν ἰδέες ἀλλὰ πράγματα, δηλαδὴ πεπραγμένα τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Ὁλος ὁ κόσμος διαθέτει μία δυναμικὴ ἱερότητα καὶ ὀδηγεῖται στὴν ἐνό- τητά του μέσα ἀπὸ τὴν κλήση τοῦ ἀνθρώπου νὰ συμμετάσχει στοῦ σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν ἔσχατη μεταμόρφωσή του» (σ. 112). Βαφτισμένη στὰ νάματα τοῦ Ψαλτηρίου, ἡ γραφίδα τοῦ Π. κατορθώνει νὰ ἀποτυπώσει τὴ

«δοξολογική και εύχαριστιακή χρήση του κόσμου» (σ. 115) σέ αντίθεση πρὸς ὅποιαδήποτε καταστροφή, μόλυνση, ἐναντίωση στὴ δημιουργία τοῦ Θεοῦ, πὸν συνιστᾶ παρὰ φύση κατάσταση (σ. 121). Ἡ βιβλικὴ κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου ἐναντι τῆς φύσης δὲν πρέπει νὰ ἐκφυλίζεται σὲ προσπάθεια ἐκπόρνευσης καὶ ἐκμετάλλευσής της, ἀλλὰ νὰ ἐκδηλώνεται ὡς «διακονία μὲ σεβασμὸ στους “λόγους” τῶν ὄντων, πὸν ἔχει ἡ φύση, γιὰ νὰ μείνει ἡ φύση “καλὴ λίαν” καὶ παράδεισος» (σ. 117).

Παραμένοντας στὸ παπαδιαμαντικὸ ἔργο, ὁ σ. πραγματεύεται τὴ μητρικὴ ἀγάπη σὲ γόνιμο διάλογο μὲ τὸ ἀγαπητικὸ πρότυπο τῆς μητέρας Θεοτόκου, ἡ ὁποία «ἐνσαρκώνει τὴ στοργή, τὴν αὐτοπαραιτήση, τὴν κένωση, τὴν προσφορὰ καὶ τὴ θυσία, στοιχεῖα μὲ τὰ ὁποῖα ἡ ὀρθόδοξη παράδοση εἶδε καὶ προσέγγισε εὐρύτερα τὸ πρόσωπο τῆς μητέρας» (σ. 128).

Ἰδιαίτερη μνεῖα ἀξίζει στὰ πλαίσια τοῦ παρόντος σημειώματος ἡ ἀναφορὰ τοῦ σ. στὴν πόλη τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως τὴν σκιαγραφοῦν οἱ δύο Σκιαθίτες Παπαδιαμάντης καὶ Μωραϊτίδης μὲ «καθαρὰ θεολογικά –καὶ μάλιστα πατερικὰ καὶ ἀγιολογικά– σημεῖα, πὸν συνθέτουν τὴν πνευματικὴ καὶ χριστιανικὴ ταυτότητα τῆς Θεσσαλονίκης» (σ. 155). Τὸ χριστιανικὸ, πνευματικὸ στοιχεῖο τῆς πόλης παρουσιάζεται ἀνάγλυφο κυρίως μέσα ἀπὸ τὴ δράση τῶν ἁγίων μορφῶν της, τοῦ Εὐσταθίου, τοῦ Γρηγορίου καὶ τοῦ Δημητρίου.

Στὸ ὄγδοο μελέτημα τοῦ τόμου, ὁ σ. ἀναφέρεται στὸν Ἀἰβαλιώτη «δάσκαλο τῆς πένας καὶ πρωτομάστορα τοῦ χρωστήρα» (σ. 199) Φώτη Κόντογλου, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ ἐπανέφερε τὴν ὀρθόδοξη ρωμαϊκὴ ζωγραφικὴ στους ναοὺς καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀποκάλυψε στὰ γραπτά του μὲ «τρόπο ταπεινὸ ἀλλὰ ἀφάνταστα οὐσιαστικὸ τὴ μία καὶ μόνη Ἀλήθεια» (σ. 168). Ὅπως ἐπισημαίνει ὁ σ., ἡ σπουδαιότητα τῆς ὀρθόδοξης εἰκόνας δὲν νοεῖται μὲ καλλιτεχνικὸ σκεπτικισμό/συναισθηματισμὸ ἀλλὰ «εἶναι ἔκφραση τῆς θείας οἰκονομίας, πὸν συνοψίζεται στὴ διδασκαλία τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας (...) ἔχει φωνή, πὸν ἐκφράζει τὸ δόγμα καὶ τὸ ἦθος της, τὴν πίστη καὶ τὴν πράξη της» (σ. 174).

Ὁ Φώτης Κόντογλου παρουσιάζει στὰ κείμενά του τὸ λειτουργικὸ ἦθος, τὴν ὀρθόδοξη ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ, ἐξιστορώντας γεγονότα καθημερινῆς ζωῆς γιὰ τὴν πατρίδα του, γιὰ τοὺς ἀπλοὺς καὶ καταφρονημένους ἀλλὰ εὐλογημένους ἀνθρώπους. Σ' αὐτὸ ἔγκειται καὶ τὸ μεγαλεῖο τοῦ αἰβαλιώτη δημιουργοῦ: στὸ γεγονὸς ὅτι τὴν «παράδοση δὲν τὴν εἶχε ἀπέναντί του οὔτε ἦταν γι' αὐτὸν ἀντικείμενο καὶ ὑπόθεση ἔρευνας. Τὴν κουβαλοῦσε στοργικὰ θάλλουσα μέσα του σὰν ὑποκείμενο. Γι' αὐτὸ ἔγι-

νε ὁ ἴδιος παράδοση. "Όχι μνήμη και τύπος στεγνός, ἀλλὰ ἀναπόσπαστο κομμάτι της» (σ. 200).

Τὸ βιβλίο ὀλοκληρώνεται μὲ δυὸ μελετήματα ἀφιερωμένα στὸν Θεσσαλονικιὸ λογοτέχνη Νίκο Γαβριήλ Πεντζίκη, γιὰ τὸν ὁποῖο «ἡ δουλειά, ἡ τέχνη, ἡ ζωγραφικὴ, ἡ λογοτεχνία πρέπει νὰ ἔχει σχέση μὲ τὴν Ἐκκλησία. Ἄλλοιῶς θὰ λειτουργοῦμε, θὰ σκεφτόμαστε και θὰ πράττουμε ἐν ὀνόματι τῶν ἰδεῶν, τῆς νοήσεώς μας» (σ. 209). Καὶ στὸ δικό του ἔργο, ἡ ἀγιότητα συναντᾶται σὲ ἀνθρώπους ἀπλούς, ταπεινούς και κατατρεγμένους ἀπὸ τὸν «καθωσπρεπισμὸ» (σ. 211). Καταπιάνεται μὲ τοὺς ἁγίους τῆς Ἐκκλησίας, γιὰ νὰ μεταφέρει τὴν ἀγιασμένη ζωὴ τους στοὺς πίνakas και τὰ κείμενά του. Θεωρεῖ ὅτι σκοπὸς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ πρόσληψη τῶν πάντων και κατὰ συνέπεια ἡ μεταμόρφωσή τους. (σ. 214). Γιὰ τὴν καθολικότητα τοῦ ἔργου τοῦ Ν.Γ.Π. ὁ σ. ἐπισημαίνει: «Ὅλα βρίσκουν τὴ θέση τους και παραμένουν σὲ θαυμαστὴ ἐνότητα. Ἐχοντας ὡς κέντρο τὴ ζωὴ και τὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας παρουσιάζει τὸν ἀρχαῖο, τὸ βυζαντινὸ ἀλλὰ και τὸ σύγχρονο κόσμο σὲ ἓνα ἐνιαῖο σύνολο» (σ. 219). Σὲ μία ἐποχὴ, ὅπως ἡ σημερινή, πὸ διψᾷ γιὰ ἀναγνώριση και κοινωνικὴ καταξίωση, ὁ ἴδιος ὑπῆρξε ταπεινὸς ἐργάτης τῆς πολιτιστικῆς και πνευματικῆς μας παράδοσης. Σὲ σχετικὸ ἐρώτημα πὸ τοῦ ἀπευθύνθηκε, σχετικὰ μὲ τὴν ταπείνωση ἀποκρίθηκε πὸς «Ταπεινότητα δὲν εἶναι ἡ προσπάθεια νὰ πείσεις τοὺς ἄλλους ὅτι δὲν εἶσαι κάτι, ἀλλὰ ἡ προσπάθεια νὰ πείσεις τὸν ἑαυτὸ σου. Καὶ τότε ἔχεις τὴ χάρη νὰ βλέπεις τὸν κόσμο ὅπως τὸν ἔκανε ὁ Θεός, ὅχι ὅπως τὸν κάναμε ἐμεῖς κοινωνικά» (σ. 221). Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτή, δικαίως βρίσκει τὴ θέση του πλάι στοὺς προμνημονευθέντες ἐργάτες τοῦ πνεύματος ὡς ἐκφραστῆς ἐκείνης τῆς λογοτεχνίας, ἡ ὁποία ἀντὶ νὰ ταλαντεύεται ἀνάμεσα στὰ ἀφηρημένα λεκτικὰ σχήματα και στὸν ἀπατηλὸ κόσμο τῶν συναισθημάτων ριζώνει στὸ λειτουργικὸ βίωμα και τὴν ἐμπειρία τῆς πιστεύουσας κοινότητας.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι. ΒΛΑΧΑΚΗΣ
Μ.Α ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ Α.Π.Θ

Letterio Augliera, Μετὰ τὸν Γουτεμβέργιον (1400-1460). Τὸ πρῶτον ἔντυπον ἑλληνιστί: «Βιβλίον τοῦ Ὁρθοῦ Λόγου, Βεβαίως Καλούμενον». (Ὁμιλία πὸς παρουσιάσθηκε τὴν 1 Νοεμβρίου 2007 στὴν Κοργιγιάνειο Βιβλιοθήκη Ἀργοστολίου).

Ἡ παρέμβαση τοῦ ὁμιλοῦντος, κατὰ τὴν σημερινὴν παρουσίαν, τῆς ἐκδόσεως εἰς τὴν ἑλληνικὴν, τοῦ ἔργου τοῦ ὄτρηροῦ, ὑπευθύνου-ἐπιστήμονος, καὶ ἱστορικοῦ συγγραφέως, κ. Λ. Ἀουλιέρα, ὑπὸ τὸν διασαφηνιστικὸν τίτλον: «*Τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Νικοδήμου Μεταξᾶ, πρώτου ἐκδότη ἑλληνικῶν κειμένων στὴν ὀρθόδοξη Ἀνατολή*», προηγουμένου τοῦ κυρίως τίτλου του: «*Βιβλία, πολιτικῆ, θρησκεία στὴν Ἀνατολὴ τὸν 17ο αἰῶνα*», σκοπὸν ἔχει τὴν ἔκφρασιν τοῦ ὑποφαινομένου, τῆς εὐγνωμοσύνης, τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τῶν ἐνθέρων εὐχαριστιῶν του, πρὸς τὸν παριστάμενον ἀξιότιμον συγγραφέα, ὁ ὁποῖος ἰδιαιτέρως μᾶς τιμᾷ ἀπόψε, διὰ τῆς παρουσίας του, συνοδευόμενος παρὰ τῶν ἐριτίμων κυριῶν, συζύγου του Λάουρα καὶ θυγατρὸς του Κιάρρα, ὁ ὁποῖος μοχθήσας, εἰς ἐπιπόνους ἀρχειακὰς ἐρεῦνας, εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῆς Βενετίας κυρίως, καὶ ἐντρυφήσας εἰς μελέτας, τῆς ὑπαρχούσης βιβλιογραφίας, συνέγραψε τὸ προκείμενον ἱστορικὸν ἔργον του.

Δι' αὐτοῦ ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κεφαλληνίας, Ζακύνθου καὶ Ἰθάκης Νικόδημος Β' ὁ Μεταξᾶς (1585/29-3-1646) ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐλειτούργησε τὸ πρῶτον τυπογραφεῖον του, εἰς ὀλόκληρον τὴν Ἀνατολήν, ἑλληνικῶν κειμένων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξετύπωσε τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν βιβλίον, ὑπὸ τὸν τίτλον «*βιβλίον τοῦ ὀρθοῦ Λόγου βεβαίως καλούμενον*», μετὰ τὸν Ἰωάννην Γουτεμβέργιον (1400-1460).

Ὁμολογῶ ὅτι ὁ τίτλος τοῦ ἀνωτέρω: «*Βιβλίον τοῦ Ὀρθοῦ Λόγου, βεβαίως καλούμενον*» ἐπαναφέρει εἰς τὴν μνήμην, τὴν χρηστικὴν καὶ ἐννοιολογικὴν ρῆσιν περὶ βιβλίου, τοῦ Πλουτάρχου (ἔργον περὶ παιδων ἀγωγῆς 10B): «*Ὅργανον τῆς παιδείας ἢ χρῆσις βιβλίου ἐστὶ, καὶ ἀπὸ πηγῆς τὴν ἐπιστήμην τηρεῖν συμβέβηκεν*» δηλονότι (Ὅργανο τῆς μορφώσεως, εἶναι ἢ χρῆσις τοῦ βιβλίου, καὶ ἀπ' αὐτό, σὰν ἀπὸ ἄμεση πηγῆ, διαφωτίζεται ἢ ἐπιστήμη) ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ βαθυτάτη εὐγνωμοσύνη τῆς Νήσου μας καὶ τῶν κατοίκων της πρὸς τὸ πρόσωπόν σας φίλτατε κ. Ἀουλιέρα.

Τὸ βιβλίον τοῦτο, προῖον πολλῶν κειμενογράφων ἀποτελεῖ, τὸ πρωτογενὲς βιβλιακὸν στοιχεῖον, περὶ τῆς βιογραφίας, τῆς προσωπικότητος καὶ τῆς πρώτης ὑμνογραφίας τοῦ Ἁγίου Γερασίμου Νοταρᾶ, ἀποκληθέντος Πολιούχου τῆς Νήσου μας.

Ὅθεν, συνεπεῖα τούτου παρακαλῶ νὰ μοῦ συγχωρήσετε, καταχρόμιενος ἴσως τοῦ χρόνου σας, κυρίαι καὶ κύριοι, νὰ παραθέσω, ἀφ' ἑνὸς τὰ περιεχόμενα τοῦ ἱστορικοῦ τούτου βιβλίου, μετὰ τῶν στοιχείων τῶν Συγγραφέων του, ἀφ' ἑτέρου δέ, τὰ ὅμοια τοῦ ὑμνογραφήσαντος τὸν Ἅγιον

Γεράσιμον, μετά την ἀνακήρυξίν του εἰς Ἅγιον, παρὰ τοῦ Ἱερομάρτυρος Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως (1572-1638) διὰ τοῦ ἀπὸ μηνὸς Ἰουλίου 1622, Συγιλίου του.

Τὰ περιεχόμενά του εἶναι:

1) Ἡ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1625 ἐπιστολή τοῦ Παΐσιου Μεταξᾶ (λογίου ἱερομονάχου τῆς 17εκατονταετηρίδος) ἀφιερωτικὴ πρὸς τὸν Θεόφιλον Κορυδαλλέα τοῦ «φυλλαδίου» «ὑπὲρ τούτου τοῦ πατρός, τὸν εὐσεβῆ καὶ ἀπηκριβωμένον βίον» ἱστοροῦντος, δηλονότι (τοῦ Γερασίμου Νοταρᾶ).

2) Ἡ ἀχρονολόγητος ἐπιστολή, τοῦ «Θεοφιλεστάτου πρώην Μαΐνης Ἱερεμίου», ὁ ὁποῖος γεννηθεὶς ἐν Ληξουρίῳ, διετέλεσεν Ἐπίσκοπος Ἐλους καὶ Μαΐνης ἀπὸ τῆς ὁποίας παραιτηθεὶς, ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ὁμαλῶν, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1596, ἐκλεγείς εἰς ἡγούμενον ταύτης, (1603-1645) ὑπὲρ τῆς ὁποίας «προσήλωσε» πολλὰ κτήματά του εἰς Λειβαθῶ καὶ Κατωγῆ (Ληξουρίου), τὴν ἐν Παλικῇ οἰκίαν αὐτοῦ, ὡς καὶ τὰ ἐλαιοστάσια τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἐν Ἐλιῶ, εἰς γηραλέαν δὲ καὶ ἐκείνος ἡλικίαν ἐληλακῶς, μετέστη, μετὰ τὸ ἔτος 1652, εἰς Κύριον.

Ἡ ἀνωτέρω ἐπιστολή ἀναφέρεται πρὸς τὸν Οἶκ. Πατριάρχην Κύριλλον, εἰς τὴν ὁποίαν βεβαιοῦνται, τὰ κατὰ τὸν βίον τοῦ Πατρός Γερασίμου ἐκ Τρικκάλων Πελοποννήσου «ὄρμωμένου», τυχόντος γονέων «οὐχ ἦπτον τὴν εὐσέβειαν εὐγενῶν, ἢ τὸ γένος καὶ πλουσίων ἀρκούντως...», συνεχίζει δὲ «Εἰς γηραλαίαν δὲ ἤδη πεφθακῶς ἡλικίαν, καθ' ἑαυτὸν μονᾶσαι ἠθέλησε. Διὸ εὐρών τινα ναὸν πεπαλαιωμένον, ἐν τινι τόπῳ Ὁμαλᾶ καλουμένῳ, ἀνήγειρε τοῦτον, καὶ ἐκ βάθρων ἀνεκαίνισε, καὶ εἰς διαγωγὴν ἰδίαν, ὠκοδόμησεν. Ἄλλ' οἱ ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ προέχοντες, (δηλαδὴ οἱ κοινωνικοὶ ἄρχοντες), γνῶντες τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἀρετὴν, ἠνάγκασαν αὐτόν, ἀποδεχθῆναι τὰς ἐκείνων θυγατέρας, ὅσαι δηλαδὴ τὴν μοναχικὴν πολιτείαν ἠσπάζοντο, καὶ θεαρέστως βιοῦν προείλοντο. Ἐδέχθη τὸ τοιοῦτον βάρος, εἰς ψυχικὴν ὠφέλειαν ὁ πατήρ, καὶ συνήχθησαν τὸ πρῶτον τιναί, ἃς καὶ διετέλεσε διδάσκων, τὴν μοναδικὴν καὶ ἀγγελικὴν πολιτείαν, χρόνους οὐκ ὀλίγους. Οὗτος ὁ ἅγιος πατήρ διετέλεσε χρόνους τριάκοντα, καὶ ἐν τῇ ὠκοδομηθείσῃ παρ' αὐτοῦ μονῇ, καὶ ἐν ἄλλῳ τόπῳ, ἄρτου τὸ σύνολον μὴ γευσάμενος, ἀλλὰ διέζει ὀσπρίοις μόνον, ὀλίγῳ ὕδατι βεβρεγμένοις, καὶ συνεχῶς δακρύοις, καὶ προσευχαῖς, καὶ ἀγρυπνίαις, ἑαυτὸν καθήγγιζε... ἐπακολουθεῖ δὲ ὁ Ἱερεμίας «Πιστεύεται βεβαίως παρὰ πᾶσι τοῖς ἐνταῦθα χριστιανοῖς, διαφυλαχθῆναι τὴν νῆσον ταύτην ἀναιχμαλώτιστον, ἐν τῷ καιρῷ τῆς τῶν Ἀγαρηνῶν μάχης (δηλαδὴ κατὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου, 7 Ὀκτωβρίου 1571),

διὰ προσευχῆς τοῦ αὐτοῦ πατρός. Τὰ δέ, μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ θαύματα, εἰ ἔστι τίς, ἐκ ταύτης τῆς Νήσου, ὅς μὴ μετέλαβεν ἐκ τούτων, ἦτις τῶν ἐκείνου συγγενῶν, γέγονεν ὁμως θεατῆς πολλῶν θαυμάτων...». Καὶ ἐπιλέγει ὁ Μαΐνης «Ἐκοιμήθη δὲ οὗτος ὁ ὄσιος ἐν ἔτει τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ,αφοθ' (1579), Αὐγούστου δεκάτη πέμπτη. Ἐπειδὴ δέ, ἦν ἀδύνατον κρύπτεσθαι ἢ τοῦ ἁγίου ἄρετή, διὰ τοῦτο, μετὰ τὸν αὐτοῦ θάνατον, ἠβουλήθησαν ποιῆσαι ἀνακομιδὴν τοῦ λειψάνου, ἦτις καὶ γέγονε, παρὰ τοῦ ἐξάρχου, τοῦ τότε τὸν θρόνον τῆς βασιλευούσης πόλεως διϊθύνοντος κυρίου Ἱερεμίου, κανονικῶς καὶ νομίμως, ἐν ἔτει ,αφπα' (1581). Ἄλλ' ἐπειδὴ, πολλοὶ τῶν ἐναντίων πρὸς κατηγορίαν τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν κινούμενοι, ἐλάλουν ἀσέβειαν, ἠναγκάσθημεν, προσταγῆ τοῦ μακαρίτου Φιλαδελφείας κυρίου Γαβριήλ, αὐθις ἐνταφιᾶσαι, ὃ, καὶ γέγονεν, ἐάσαντες τὸ ἱερόν ἐκεῖνο λείψανον ἐν τῇ γῆ, μέχρι τῆς, τοῦ Φιλαδελφείας διορίας, καὶ πάλιν δευτέραν ποιήσαντες ἀνακομιδὴν, εὔρομεν τὸ αὐτὸ λείψανον ἀκέραιον, πᾶσαν εὐωδίαν ἐκπέμπον καὶ ἰάματα. Ἔμεινε δὲ ἐν τῇ γῆ τό, τοῦ ἁγίου λείψανον, καὶ πρῶτον, καὶ ὕστερον, χρόνους δύο, καὶ μῆνας ὀκτώ».

Ἡ ἀνωτέρω ἐπιστολὴ φέρει τὰς ὑπογραφὰς ὄχι τοῦ ἀποστολέως, ἀλλὰ τοῦ ταπεινοῦ Ἐπισκόπου Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου Παχωμίου (1610-1622) καὶ ἄλλων δέκα τεσσάρων μαρτύρων καὶ μαθητῶν τοῦ Ἁγίου, ὑποτίθεται δὲ ὅτι συνετάχθη μετὰ τὴν δευτέραν ἀνακομιδὴν τοῦ λειψάνου τοῦ Ἁγίου, τὸ ἔτος 1581 περίπου.

3) Ἀναστασίου τοῦ Ἀγιοτάτου πατριάρχου Ἀντιοχείας καὶ Κυρίλλου «ἐκθεσις σύντομος τῆς ὀρθοδόξου πίστεως» καὶ

4) «Κανὼν»: ἦτοι ἀσματικὴ Ἀκολουθία τῆς 20ῆς Ὀκτωβρίου, ἐπὶ τῇ μνήμῃ «τοῦ ὀσίου καὶ Θεοφόρου Πατρός ἡμῶν Γερασίμου τοῦ νέου ἀσκητοῦ τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Κεφαλληνίας».

Ὁ κανὼν οὗτος ἐξεπονήθη ὑπὸ τοῦ λογίου Ἱερομονάχου Μητροφάνους τοῦ Ναυπλιέως, ὁ ὁποῖος συμπεριλαμβάνετο, μεταξὺ τῶν ἐκλεκτῶν συνεργατῶν τοῦ Νικοδήμου Μεταξᾶ, κατὰ τὴν ἀρχιεπισκοπικὴν, ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ τυπογραφικὴν δραστηριότητά του, ζήσας ἐν τῇ Μονῇ τῶν Ὁμαλῶν, ἔνθα καὶ ἀπέθανε.

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω, δημιουργεῖται πρόβλημα, πρὸς περαιτέρω ἔρευναν, ἐκ τοῦ ὅτι, ἐνῶ ὁ βιολογικὸς θάνατος τοῦ ἱερομονάχου Γερασίμου Νοταρᾶ ἐπῆλθε τὴν 15 Αὐγούστου 1579, συνετελέσθη ἡ ἁγιοποίησις αὐτοῦ, μετὰ παρέλευσιν 43 ὀλοκλήρων ἐτῶν, δηλαδὴ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1622, ὡς ἀναγράφεται, εἰς τὸ διασωζόμενον ἤδη, εἰς τὴν Μονὴν Ὁμαλῶν οἰκεῖον

Πατριαρχικὸν Συγγίλιον. Τὸ Συγγίλιον τοῦτο, χάριν τῆς ἱστορίας, μετεφέρθη ἐκεῖ, παρὰ τοῦ τότε Μητροπολίτου Κεφαλληνίας Γερμανοῦ τοῦ Ρουμπάνη (1934-1951), μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς νήσου μας ἀπὸ τοὺς κατακτητὰς Ἰταλοὺς καὶ Γερμανοὺς (Σεπτέμβριος 1944) καὶ ὁ ὁποῖος ἐπένδυσε δι' ἀργυρᾶς ἐπενδύσεως τὸ κουβούκλιον, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου περικλείεται ἡ ἀργυρὰ λάραναξ ἢ φέρουσα τὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου Γερασίμου. Ὁ αὐτὸς ἐπίσης ἦτο καὶ ὁ πρῶτος ἐκδότης ἐκκλησιαστικοῦ περιοδικοῦ, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ Ἅγιος Γεράσιμος» 1937 (;) ἐπανεφέρας ὑπὸ τὴν κυριότητα τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Κεφαλληνίας, τὸ κτιριακὸν συγκρότημα τῆς παλαιᾶς Ἐπισκοπῆς Μεταξάτων, οἰκοδομηθὲν παρὰ τοῦ Νικοδήμου Μεταξᾶ (1591-1601), ἐπανοικοδομηθὲν δέ, λόγῳ τῶν σεισμῶν τοῦ ἔτους 1630 παρὰ τοῦ Νικοδήμου τοῦ Β' (1585-1647), (ἀνεψιοῦ τοῦ πρῶτου) μετὰ τοῦ Ναοῦ τῆς, ἐπ' ὄνοματι τοῦ Ἁγίου Νικολάου (ὡς ἀναγράφεται εἰς τὴν μαρμάρινην πλάκα τοῦ Ναοῦ τοῦ ἔτους 1642). Πέραν δὲ τούτων ὁ Γερμανὸς Β. Ρουμπάνης κατώρθωσε ὥστε νὰ ἐνταχθῆ κείμενόν του ὡς κεφάλαιον ΙΣΤ' εἰς τὸν Νόμον 2200/1940 (ΦΕΚ Α/42/1940) μὲ τίτλον «Περὶ ναῶν καὶ ἐφημερίων τῆς Ἑπτανήσου», θεσπίσαν, διὰ πρώτην φοράν, τὸ μὲν τὴν ὑπαγωγὴν τῶν Ναῶν τῆς Ἑπτανήσου, ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῶν οἰκείων Μητροπολιτῶν, τὸ δὲ τὴν ὑποχρέωσιν εἰς τὸ ΤΑΚΕ παροχῆς χρηματικοῦ μηνιαίου βοηθήματος, διὰ πρώτην φοράν εἰς ἕκαστον ἐφημέριον ἐκ δραχ. 500.

Ἐντεῦθεν καὶ ἡ νοητικὴ ὑπόκλησις τοῦ ὀμιλοῦντος, πρὸς τὰς Ἱερὰς σκιάς τῶν ἀδελφῶν κατὰ πνεῦμα προσωπικότητων, τοῦ τε Κυριλλοῦ τοῦ Λουκάρεως καὶ τοῦ Συμπατριώτου καὶ «προμηθεϊκοῦ» φωτιστοῦ μας, τοῦ Νικοδήμου Μεταξᾶ, τοῦ Ἱερεμίου Κατσαῖτη, μετὰ τῶν ἄλλων Συνεργατῶν των, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ἀναφέρονται, εἰς τὸ ἔργον τοῦ κ. Ἀουλιέρα.

Ἡ ἐλαχιστοτάτη τοῦ ὑποφαινομένου συμβολή, πρὸς μετάφρασιν καὶ ἔκδοσιν τοῦ ἔργου, εἰς τὴν ἑλληνικὴν, θὰ διεγράφετο ἐνδεχομένως, ἂν δὲν ὑπῆρχε κατ' ἀρχὴν ὁ ἐξαιρετος μακαριστὸς φίλος καὶ συμπατριώτης Γεράσιμος Κ. Ἀποστολάτος, ὁ ὁποῖος πρῶτος ἀντεπεκρίθη, εἰς τὴν ἀχαριστον προσπάθειαν τῆς ἐπαιτείας μου, καὶ ὁ ὁποῖος ἀπῆλθε τοῦ κόσμου τούτου, πικραμένος, μὴ δυνηθεὶς, νὰ ἴδῃ ὑλοποιουμένην τὴν προσπάθειάν του, καταβαλὼν μάλιστα καὶ τὴν χρηματικὴν προκαταβολὴν του. *Εἶη αἰωνία ἡ μνήμη του.*

Ἡ ταπεινὴ ἐπαναλαμβάνεται, ἀλλὰ πολυχρόνιος προσπάθεια τοῦ ὀμιλοῦντος, λόγῳ τῆς προσωπικῆς οικονομικῆς του ἀδυναμίας, ἤρχισεν

ἀπὸ τοῦ ἔτους 1995, ὅτε, ἐδέχθη τὸ πρῶτον ἀφετηριακὸν ἐρέθισμα, τῆς ἀπ' εὐθείας πληροφορήσεώς του, παρὰ τοῦ ἐκλεκτοῦ Συγγραφέως κ. Λ. Ἀουλιέρα, διὰ τῆς ἀπὸ 10 Νοεμβρίου 1995 ἰδιογράφου, εἰς ἄφογον ἑλληνικὴν γραφὴν, ἐπιστολῆς του, εἰς τὴν ὁποίαν ἀντεπεκρίθη, διὰ τῆς ἀπαντητικῆς μου ὁμοίας ἀπὸ 22 Νοεμβρίου 1995.

Κατὰ συνέπειαν εὐχαριστῶ τὴν Τ.Ε.Δ.Κ.ΚΙ., ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ τέως προέδρου τῆς Δημάρχου Ἀργοστολίου, καὶ ἀγαπητοῦ κ. Μάκη Φόρτε, ὁ ὁποῖος ἀπεδέχθη, ἐπὶ τέλους, τὴν μακρὰν καὶ τεκμηριωμένην ἐπιστολήν μου τῆς 5ης Αὐγούστου 2004, ἡμέραν μεταφορᾶς τῆς ὀλυμπιακῆς φλόγας εἰς τὴν Νῆσον μας, διὰ τὴν περαιτέρω χρηματοδότησιν τῆς διακοπείσης ὡς ἄνω μεταφράσεως καὶ ἐκδόσεως τοῦ ἔργου, μετὰ τοῦ ἀγαπητοῦ κ. Νίκου Φραντζῆ, τέως Δημάρχου Λειβαθοῦς, εἰς τὴν ἔδραν τοῦ ὁποίου ἐγεννήθη ὁ Νικόδημος Μεταξᾶς, ταφεῖς εἰς τὸ χωρίον του Κεραμιαίας, ὡς καὶ τὸν νῦν διάδοχόν του κ. Θεόφιλον Μιχαλάτον, καθὼς καὶ τὸν ἀγαπητὸν ἐπίσης κ. Σπυρίδωνα Ματιᾶτον, ἐξακολουθητικῶς δὲ ἐπὶ ἔτη ἐκλεγόμενον Πρόεδρον τῆς Κοινότητος Ὀμαλῶν, ὅπου εὗρισκεται ἡ ὁμώνυμος Μονή, ἥδη ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Γερασίμου, μετὰ τοῦ Σκήνου του, ὡς καὶ τὸν νῦν Πρόεδρον τῆς ΤΕΔΚΚ Δήμαρχον Πυλάρου καὶ ἀγαπητὸν κ. Μᾶρκον Κοτσιλίνην, ὁ ὁποῖος καὶ ὠργάνωσε τὴν παροῦσαν ἐκδήλωσιν, εὐχόμενος εἰς ἅπαντας, ὅπως συνεχίζωσι νὰ «προϊστάνται» ὁμοίων πολιτιστικῶν ἔργων, πέραν τῶν κυρίως δραστηριοτήτων καὶ καθηκόντων των, ὑπὲρ τῆς φιλότατης Νήσου μας, καὶ τῶν κατοίκων τῆς, καθ' ὅλον τὸν χρόνον τοῦ ἐπὶ γῆς βίου των, μεστοὶ ὑγείας καὶ δραστηριότητος.

Τὰς αὐτὰς εὐχαριστίας ἀπευθύνω πρὸς τὸν κ. Στάθην Μπιρτάχαν, διὰ τὴν ἐπιτυχήν μετάφρασίν του, εἰς τὴν ἑλληνικὴν τοῦ ἔργου, καθὼς καὶ εἰς τὸν φίλον ἱστορικὸν κ. Νίκον Μοσχονᾶν, διὰ τὴν ὑπεύθυνον ἐπιστημονικὴν, «μετὰ φιλοκαλίας», ἐποπτεῖαν τοῦ ἔργου.

Σὲ σᾶς δὲ ἀξιότιμε ἱστορικὴ συγγραφέα, φίλτατε δὲ κ. Ἀουλιέρα, σᾶς ἀπευθύνω καὶ αὐθις τά, ἐκ βαθέων συγχαρητήριά μου, καὶ τὴν εὐκρινῆ εὐγνωμοσύνην μου, διὰ τὸ ὅ,τι ηὔτυχησα, νὰ γίνω ταπεινὸς συνεργάτης σας, εἰς τὴν ἑλληνικὴν μετάφρασιν καὶ ἔκδοσιν τοῦ ἀποκαλυπτικοῦ ἱστορικοῦ ἔργου σας, τοῦ τιμῶντος τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἐπιστήμην, εὐχόμενος ὀλοψύχως, «ὑγείαν καὶ νοῦν», μεθ' ὀλοκλήρου τῆς οἰκογενείας σας, ἵνα συνεχίζητε ἐπιτυχῶς καὶ ἐπαξίως, τὸν ἐρευνητικὸν καὶ ἱστορικὸν μόχθον σας, ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης, τοῦ ἐπὶ γῆς, σκεπτομένου ἀνθρώπου.

Ἐπίσης, Σεβασμιώτατε, σᾶς εὐχαριστῶ διὰ τὴν τιμητικὴν παρουσίαν σας, ἀλλὰ κυρίως ὡς ἄξιον διάδοχον τῶν προκατόχων σας Νικοδήμου τοῦ Β΄ Μεταξᾶ καὶ Γερμανοῦ Β΄ τοῦ Ρουμπάνη, ὡς πρὸς τὴν διακίνησιν τοῦ βιβλίου καὶ τὴν ἠλεκτρονικὴν διάδοσιν τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, «ὁ ὅποῖος οὐ δέδετα» –καὶ ὄχι μόνον– μετὴν, διὰ πρώτην φοράν, ἐγκατάστασιν ἐκκλησιαστικοῦ Βιβλιοπωλείου καὶ παραρτήματος ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὴν Νῆσον μας, εὐχόμενός σας πᾶν ἀπὸ Θεοῦ ἀγαθόν.

Πάντας δὲ σᾶς, κυρίαὶ καὶ κύριοι, πού μᾶς τιμᾶτε ἀπόψε, μετὴν ὑψηλὴν διακριτικὴν παρουσία σας, σᾶς εὐχαριστῶ ἀπὸ καρδιᾶς θερμῶς.

Παραλλήλως καὶ ἐκ βαθέων εὐχαριστῶ τοὺς κυρίους ἰδιοκτίτας τῶν τηλεοπτικῶν σταθμῶν τῆς Νήσου μας, οἱ ὅποιοι, ἀποδεχθέντες παράκλησίν μου καλύπτουν τηλεοπτικῶς τὴν ἱστορικὴν ἐκδήλωσιν ταύτην.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Ι. ΣΤΑΜΑΤΑΤΟΣ